

NASIL BİR SİSTEM İSTİYORUZ?

“Başkanlık, Yarı Başkanlık ve
Parlamenter Sistem Tercihî”

Konuşmacılar

Prof. Dr. LEVENT KÖKER
Atılım Üniversitesi öğretim üyesi

Prof. Dr. OKTAY UYGUN
Yeditepe Üniversitesi öğretim üyesi

Moderatör
Av. ADİL DEMİRCİ

İstanbul
2015

Bu kitap, Friedrich Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği (FES), KÜYEREL, TÜSES, SODEV'in "Nasıl Bir Türkiye İstiyoruz?" Konferanslar dizisinin 4 Nisan 2015 tarihli "Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Parlamenter Sistem Tercihii" konferans ses kayıt çözümüdür.

Kitap Dizini: 4
4 Nisan 2015, İstanbul

ISBN: 978-605-61819-4-8

Bu konferans ve kitap
Friedrich Ebert Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği'nin
katkılarıyla gerçekleşmiştir

Konferansın Yapıldığı Yer: Point Otel Taksim-İstanbul

KÜYEREL

Küresel ve Yerel Düşünce Derneği
Abide-i Hürriyet cad. No 74 Çınar Apt. Kat.1 Da.5 Şişli 23349 İstanbul
Tel: 0212 240 3373 Fax:0212 240 33 93
www.kuyereel.org

Birinci Baskı : Aralık 2015, İstanbul
Yayına Hazırlayan : Hüseyin Çakır
Son Okuma : Vicdan Tarakcı
Ses Kayıt : Aycan Işık
Ses Kayıt Çözüm : Filiz Öğretmen
Baskı ve cilt : Tor Ofset

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM

Sunumlar

Düzenleyen Kurumlar Adına Açılış Konuşması, Celal Yıldırım	7
Av. Adil Demirci'nin (Moderatör) toplantı takdimi.....	9
Prof. Dr. Levent Köker'in sunumu	13
AKP'ye hazırladığımız anayasa taslağında 1982 revizyonu yaptık	14
Başkanlık sistemi diye bildiğimiz sistem otoriter bir siyasal rejim.....	16
Başkanlık sistemi deyince biz ne anlıyoruz?	19
Yarı başkanlık sistemi.....	21
Başkanın yetkileri	22
Cumhurbaşkanları siyasi konularda müdahil oldular	25
AKP hiper başkanlık türü bir sistemi tasavvur ediyor	26

Prof. Dr. Oktay Uygun'un sunumu	29
Başkanlık sistemi hangi ülkelerde başarılı uygulanıyor?	31
Başkanlık sisteminin faydaları	34
Amerikan partilerinin farklılığı.....	39
Başkanlık sisteminin tehlikeleri	42
Sistemler ve toplumsal kültür	45
İktidarın otoriterleşmesi	49
Başkanlık sistemini benimsemiş başka ülkelerde durum nedir?	50

Konuya Katkıda Bulunanlar 55

Ertuğrul Çepni/CHP üyesi, Elektronik Yüksek Mühendisi
Prof. Dr. Burhan Şenatalar/Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi
Doç. Dr. Ayşen Candaş/Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi

BİRİNCİ BÖLÜM

Sorular ve Yanıtlar

Sorular ve Yanıtlar	63
---------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

SUNUMLAR

Açılış Konuşması

Celal Yıldırım

Konferansı düzenleyen dört kurum adına değerli konuşmacılara davetimizi kabul eden siz konuklarımıza hoş geldiniz diyor, teşekkür ediyoruz.

“Nasıl Bir Türkiye İstiyoruz” ana başlığı altında dört kurum olarak ikinci toplantımızı yapıyoruz.

Bu gün “başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem tercihini konuşacağız.

Sayın cumhurbaşkanı “bekleme odasında bekleyen” bir kavramdan bahsetti, masaya oturmak üzere hazırlanan bir gelin midir, damat mıdır veya hanımının doğurmasını bekleyen bir baba mıdır, bekleme odasındaki bilemiyoruz.

Siyasi iktidarın bu konuyla ilgili beklentileri, talepleri çok farklıdır. Bu konuyla ilgili yoğun çalışmaları olan değerli iki isimi dinleyeceğiz.

Konferansımızın moderatörü Adil Demirci’yi kürsüye davet ediyorum ve iyi bir toplantı için başarılar diliyorum.

Av. Adil Demirci

Moderatör

Herkese hoş geldiniz diyorum.

Celal arkadaşımızın söylediği gibi bugün konuşacağımız konu başkanlık, yarı başkanlık ve parlamenter sistem tercihi. Başlıkta asıl üzerinde durulması gereken vurgu noktası “*Tercih*”.

Bizim bugün geldiğimiz siyasi atmosferde bir *tercih* yapmaya zorlanıyoruz. Aşağı yukarı 2007 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimi krizi ortaya çıktıktan sonra bu konu giderek Türkiye siyasetinin gündemine sokulmaya ve merkez bir yer işgal etmeye başladı. Daha sonraki süreçte, yani 2010 Anayasa Referandumu ve onun arkasından yapılan seçimlerde AKP'nin siyaseten başarılı çıkması sanıyorum bu isteği biraz daha güçlendirdi.

Sayın cumhurbaşkanının söylemlerine bakıldığında bu konuda ısrarlı olacakları görülüyor.

Bu konuyu bugün etraflıca konuşmaya çalışacağız.

İki değerli konuğumuz var. Ben onları size kısaca takdim etmek, tanıtmak istiyorum.

Sayın **Prof. Dr. Oktay Uygun**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu. Aynı fakültenin Genel Kamu Huku-

ku Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi ve doktora derecesi ve sonrasında doçentlik unvanı. Doçentlik tezi çalışması olan federal devlet sistemini araştırmak için altı ay süreyle McGill Üniversitesi'nde—özür dilerim, İngilizce özürlüyüm, inşallah yanlış telaffuz etmedim- Kanada Montreal'de bulundu. Genel kamu hukuku anabilim dalında profesörlük unvanı, Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı ve halen Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tam zamanlı öğretim üyeliği yapıyor.

Çok önemli akademik çalışmaları var, ben birkaçını burada hatırlatmak istiyorum: *Federal Devlet, Devlet Teorisi, İbn-i Haldun'un Toplum ve Devlet Kuramı, Kamu Hukuku İncelemeleri, Demokrasi: Tarihsel ve Siyasal ve Felsefi Boyutlar, Federalizm ve Bölgesel Özerklik Çalışmaları*. Burada benim dikkatimi çeken kitaplarına referans verdim. Bunun dışında tabii çok sayıda kitabı ve akademik çalışması var.

Diğer konuşmacımız Sayın **Prof. Dr. Leven Köker**.

Sayın **Köker**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde siyaset bilimi dalında doktora yaptı. Gazi Üniversitesi'nde siyasal teoriler ve doçentlik ve genel kamu hukuku profesörlüğünün yanında Oxford Üniversitesi'nde konuk araştırmacı, Princeton University Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nde öğretim üyeliği yapmıştır.

Köker, Yakındoğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin kurucu dekanlığı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Fakültesi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Başkanlığı, Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Kamu Hukuku Bölümü'nde öğretim üyeliğine halen devam ediyor ve ayrıca Yakındoğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Çok değerli akademik çalışmaları ve yayınlanmış kitapları bulunuyor.

Bunların başlıcaları: İki Farklı Siyaset, Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye, Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi, Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmparatorluktan Tanrı Devlete. Panelistlerimizi kısaca tanıttıktan sonra şimdi kendilerini kürsüye davet ediyorum.

Konferansımızın akışını şöyle düşündük: Konuşmacılarımız aşağı yukarı 25 dakikalık bir sunum yapacaklar. Sonra konuya katkı vermek üzere Sayın Ertuğrul Çepni'ye 10 dakika kadar görüşlerini anlatması için mikrofon vereceğiz.

Daha sonra 10 dakika kadar çay kahve molamız olacak ve sonra da soru cevap bölümüne geçeceğiz.

Konuşma sırasına önce Sayın **Levent Köker**'den başlıyoruz.

Prof. Dr. Levent Köker

Atılım Üniversitesi öğretim üyesi

Herkese merhaba, hoş geldiniz.

Bu başkanlık sistemi tartışmasına bir süredir maruz kalıyoruz ve bunun sebeplerini de tam netleştirebilmiş değiliz.

Ben isterseniz buradan başlayayım. Biliyorsunuz açış konuşmasında da işaret edildiği üzere 2007 Nisan sonunda Türkiye’de bir kriz yaşandı, bu kriz cumhurbaşkanı seçimi ile ilgiliydi ve Anayasa Mahkemesi kararıyla cumhurbaşkanı seçim süreci durduruldu ve seçimin birinci tur oylaması iptal edildi. Bunun üzerine siyasi iktidar, yani Adalet ve Kalkınma Partisi, Kasım 2007’de yapılacak seçimleri temmuza çekti ve bu arada bir anayasa değişikliği yaparak cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kuralını anayasaya yerleştirdi, 2007’de de bu kural kabul edildi. Ben bundan bahsediyorum, çünkü o zaman şöyle bir karşı tez ileri sürülmüştü: Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilirse, Türkiye’de cumhurbaşkanının anayasada tipik bir parlamenter sistemden çok daha fazla yetkileri var, bir de cumhurbaşkanı üstüne üstlük halk tarafından seçilirse bu onun elini iyice güçlendirir ve sistem parlamenter yönünden sap-

maya girer. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi ve anayasa değişikliğine yöneltilen bu zemindeki eleştiri üzerine de Adalet ve Kalkınma Partisi ve o tarihlerde böyle bir anayasa değişikliğini aslında gerekli gören kesimler cumhurbaşkanı'nın seçim usulünün değişmesinin yetkilerinde bir değişiklik olmadığı sürece çok da fazla bir anlam ifade etmeyeceğini söylemişti.

AKP'ye hazırladığımız anayasa taslağında 1982 revizyonu yaptık

Bunu hatırlatmamın sebebi şu: Adalet ve Kalkınma Partisi hiçbir zaman 2012 Kasım'ına kadar başkanlık sistemi diye bir düşüncesi olduğunu bize söylemedi. O tarihte 2007 Haziran'ında Ergun Özbudun hocanın ricası üzerine benim de katıldığım altı kişilik bir akademisyenler grubu olarak biliyorsunuz biz—çoğunuz hatırlıyordur- Adalet ve Kalkınma Partisi'ne bir anayasa taslağı hazırladık.

Çok zavallı bir taslak olmasına rağmen—şimdi geriye dönük bugünkü tartışma düzeyine baktığımız zaman- zavallılığı şuradan: 1982 Anayasası'nın biraz daha cumhurbaşkanı'nın yetkilerini tamamen ortadan kaldıran—konumuz bağlamında söylüyorum- biraz daha utangaç bir şekilde demokratik özerklik diye bir şey düşünüyorsak, yasama organının elini o konuda serbest bırakmaya dönük, 1961 Anayasası'nın,12 Mart askeri müdahalesinden önceki bu-

danmamış özgürlükçü haline bazı bakımlardan biraz daha yaklaşan, aslında bir 1982 revizyonu yaptık.

Buna rağmen tepki almıştı, fakat şimdi ona girmeyelim.

O çalışmayı yaparken Ergun Bey, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin o zamanki genel başkanı ve başbakan Tayyip Erdoğan'a parlamenter sisteme bağlı kalmak kaydıyla böyle bir çalışma yapabileceklerini söylemiş—bire bir görüşen sayın Özbudun'du- o da bir itirazda bulunmamış. Dolayısıyla hiç böyle bir başkanlık sistemi, yarı başkanlık filan böyle bir tartışma hiç yok gibi görünüyor.

2011'de var mı? 2011'e giderken gene bir anayasa çalışması, daha doğrusu vaadi vardı, "Türkiye'ye yeni, sivil, demokratik bir anayasa yapacağız" filan diye hatta bütün siyasi partiler bu konuda hemfikir oldular.

2007'de Cumhuriyet Halk Partisi biraz çekingen duruyordu, bu anayasa meselesine. O zaman da başkanlık-yarı başkanlık diye bir talep, tartışma, söz yoktu.

Anayasa Uzlaşma Komisyonu kuruldu 20011 Kasım ya da Ekim'in sonunda çalışmaya başladı: hiç böyle bir şey yoktu. 2012 Kasım'ında Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na verilmek üzere Adalet ve Kalkınma Partisi, Meclis Başkanlığı'na sundu, ve bunu sunarken dediler ki "Biz bu öneriyi Anayasa Uzlaşma Komisyonu'na iletmek üzere Meclis Başkanlığı'na veriyoruz ama olur da Anayasa Uzlaşma Komisyonu çalışmaları devam etmese bile bu öneri Meclis Başkanlığı'nda duracak"; o öneri bence hâlâ masada.

Şimdi merak ediyoruz, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçim beyannamesi açıklanacak ve "İlk defa bu seçim beyannamesinde başkanlık sistemi yer alacak." 2012'den bu günlere gelinceye kadar biz arada şöyle aşamalardan geçtik: Sayın cumhurbaşkanı başbakanken ve Ak Parti genel başkanı iken cumhurbaşkanının 2014 Ağustos'unda halk arasından seçileceğinden bahisle, sistemin birkaç şekilde değiştirilebileceğinin düşünülebileceğini ve bunların hepsini tartışabileceklerini söyledi.

Başkanlık sistemi diye bildiğimiz sistem otoriter bir siyasal rejim

Birinci seçenek başkanlık, ikinci seçenek yarı başkanlık, yani Amerikan-Fransız modellerinden bildiğimiz bizim siyaset bölümünde ve kamu hukukunda var olan ve bir de üçüncü bir seçenek olarak hiçbirisi olmuyorsa cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisi ile ilişkisi kesilir, varsa TBMM üyeliği sona erer hükmü anayasada var. TBMM üyeliği varsa sona ersin de, partisiyle ilişkisi kesilmesin; bu da partili cumhurbaşkanı seçeneği olarak üçüncü bir seçenek şeklinde gündeme getirilmişti ama zannediyorum bunlar hiç gündemde değil, yani artık gündeme gelecek olan ve nasıl gündeme geleceğini de şimdi benim merak ettiğim başkanlık sistemi var kafalarda.

Eğer 2012 Kasım'ında TBMM'ne Ak Parti'nin sunmuş olduğu kısaca başkanlık sistemi önerisi diye bilinen öneri eğer masadaysa, onun üzerinden konuşacaksak, artık elimizde bir başkanlık sistemi tartışması var. Artık yarı başkanlık ve partili cumhurbaşkanlığı meselesi gündemimizden çıktı.

Hangi ihtiyaca binaen böyle bir sistem tartışması gündeme geldi?

2007'de yoktu, 2011'de yoktu, birden 2014 Ağustos'una doğru geldi, hatta daha da çarpıcı olan 2012 Kasım ayında Ak Parti'nin böyle bir öneriyi TBMM'ye sunmasına rağmen mesela 2014 seçimlerinde sayın Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olduğu sırada yayınlamış olduğu vizyon belgesinde de "başkanlık" lafı yok.

Burada da şöyle bir şey düşünebiliriz, bunu açık konuşmakta fayda var, başkanlık sistemi konusunda seçimden sonraki, yani 10 Ağustos'tan sonraki ısrarını baştan düşünmüş olsaydı belki 51,78 oyu alamazdı diye de bir spekülasyon yapabiliriz ama madem aldı, alırken söylediği bir sözü var, onu tuttu, hakkını teslim etmemiz lazım sayın cumhurbaşkanının "Ben, alışlagelmiş cumhurbaşkanı olmayacağım" dedi, gerçekten alışılmamış bir cumhurbaşkanı oldu, yani bu konuda sözünü tuttu ama biz yurttaşlar olarak cumhurbaşkanlığına adayken kendisinin ağzından başkanlık sistemine ilişkin bir beyanda bulunduğunu ben bilmiyorum. En azından yazılı cumhurbaşkanlığı vizyon belgesinde böyle bir şey yok ama şimdi giderek vurgusu

artan bir biçimde “Tek adam”, pardon tek adam demiyor, ‘ek başkanlık’, hızlı hareket etme ve devletin güçlenerek 2023 ve 2071 diye konulmuş olan hedeflere doğru hızla ilerlemesi için başkanlık sistemi” diyor. Böyle bir başkanlık sistemi gerekçesi var mı? Bizde olabilir de başkanlık sistemi dediğimiz sisteme baktığımız zaman” güçlü devlet, hızlı hareket eden bir yürütme organı” gibi söylemler kalkındırmaya yönelme: Bu söylemler çok otoriter söylemler.

Hâlbuki başkanlık sistemi diye bildiğimiz sistem otoriter bir siyasal rejim tipi olmanın tam tersi bir gerekçeyle ve hiç bununla alakalı olmayan sebeplerden olmuş olan bir sistemdir. Tamam, başkanlık sistemi Amerika Birleşik Devletleri’nde tarihsel olarak ortaya çıkmış, bu sistem daha sonra ne bileyim Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili gibi orta ve Güney Amerika ülkelerinde, Latin Amerika dünyasında mesela güçlü bir başkan tipine izin veren, sonunda da o ülkelerde askeri veya sivil diktatörlüklerle sonuçlanan, yani şimdi işliyor görünen ama 1950’lerde, 60’larda, 70’lerde çok önemli rejim krizlerine ve çöküşlerine neden olan, o yüzden de Latin Amerika kökenli siyaset bilimcilerinin literatürde parlamentarizmi daha fazla yeğlemelerine yol açan, en başta Johann olmak üzere—*o literatür çok klasik bir literatürdür*- delegasyonu demokrasi, yani halk oyuyla bir kişiye her istediğini yapabilme yetkisinin verilmesi sonucunu doğuran bir başkanlık modeli ortaya çıkmıştır.

Başkanlık sistemi deyince biz ne anlıyoruz?

Tamam, başkanlığın böyle bir tarafı var ama başkanlık sistemi deyince biz bunu anlamıyoruz.

Birincisi, başkanlık sistemi deyince kavram olarak biz kuvvetler ayrılığını ve kuvvetler ayrılığının parlamenter sistemdekinden biraz daha kesin hatlarla belirlenmiş biçimini anlıyoruz. Bunun beraberinde gelen devletin egemenlik yetkisinin üç bölümünü meydana getiren: Yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin farklı ellere verilmesinden dolayı da bunların birbirlerinin aşırılıklarını dengeleyecekleri, birbirlerini denetleyecekleri, zapt u rapt altına alacakları bir sistemi anlıyoruz.

İkincisi, böyle bir sistemi Amerikan—kurucu atalarının diyelim- düşünmelerinin temel sebeplerinden bir tanesi, demokrasinin yaratacağı bir çoğunluk despotizmine engel olmak. Çünkü asılan özgürlüklerin devlete karşı korunmasıdır ve İngiltere kralının despotluğundan şikâyet ederek kendi özgürlüğünü korumak isteyen bir Amerikan devletler topluluğunun “Artık başımıza bir kral daha seçmeyelim” mantığı ile oluşturdukları bir sistem, başkanlık sistemi.

Dolayısıyla böyle bir denge-denetleme dedikleri bir yapıya dayanıyor. Bu yapı tabii Amerika'nın biraz istisnai olarak da görülebilen—*1787'den beri, 1776'da kabul edebilirsiniz*—yani 200 küsur senedir çok ciddi bir biçimde devam ediyor. Dolayısıyla yaşayan dünyanın belki de en eski modern, yazılı anayasası Amerikan Anayasası.

Dolayısıyla bunda Amerikalıların başarılı olmasının da çok başka sebepleri var, sadece kâğıt üzerindeki kurallar falan değil.

Dolayısıyla biz siyasal sistem olarak iki sistem biliyoruz; bir Amerikan tipi başkanlık sistemi, bir de kaynağı Westminster olan İngiltere tipi, daha ziyade monarşilerde ortaya çıkıp sonra cumhuriyetlerde de görülen ve İngiltere'den sonra bir başka klasik olarak belki Almanya'yı da düşünebiliriz, bir parlamenter sistem modeli biliyoruz.

Yarı başkanlık deyince ikisinin arasında bir şeymiş gibi oluyor ama bu orta yolda duran bir şey midir diye düşünürseniz tam öyle bir şey değil. Maurice Duveger'in 1970'lerde başlayıp 1986'larda filan galiba kavramsal olarak içeriğinin son şeklini verdiği bir adlandırmasıyla bildiğimiz, Fransa Beşinci Cumhuriyet Anayasası'nı tanımlarken başka siyasi rejimlerle de mukayesesinden kaynaklanan bir kavramlaştırma; yarı başkanlık. Biz her ne kadar yarı başkanlığı tartışmıyorsak da, bence yarı başkanlıkla, başkanlık arasında şöyle bir fark var: Başkanlık sistemini tasarlamının gerekçesi güçlü bir başkan yaratmak değil, yani Amerikan başkanlık sisteminden bahsediyorum. Öbürleri diğer başkanlık sistemlerinin güçlü başkanlık modeli, bana göre onlar başkanlık sisteminden sapmalar, onları tam manası ile başkanlık sistemi olarak adlandırmak yerinde midir-değil midir bunu tartışırız, bence yerinde değil ama konuşuyoruz.

Yarı başkanlık sistemi

Yarı başkanlık sisteminde, yarı başkanlık derken oradaki başkanlık vurgusu başkanın güçlü olmasıdır. Yani başkanlık sistemi ile yarı başkanlık sistemi arasında şöyle bir fark yok: Başkanlık sisteminde başkan çok güçlü, yarı başkanlık sisteminde başkan yarım güçlü ya da parlamenter sistemde parlamento çok güçlü, yarı başkanlık sisteminde parlamento yarım güçlü; gücünün yarısını başkan almış. Belki bu söylenebilir, o yüzden Duverger'in yarı başkanlık adlandırmasını, Duverger kendi yazısında da bir yerde "Yarı başkanlık yerine belki yarı parlamenter sistem de denebilir" diyor.

Nedir bu sistemin özelliği?

Aslında bu bizim şu anki durumumuza da biraz benziyor. Ne kadar benzeyip benzemediğini de ayrıca isterse-niz tartışabiliriz, çünkü Sayın Erdoğan'ın halk tarafından 10 Ağustos 2014'de seçilmesinden sonra destekçileri veya karşıtları arasında ama daha çok destekçileri arasında alışılmadık cumhurbaşkanı olacağını veya alışlageldik cumhurbaşkanı olmayacağı değerlendirmesinin uzantısı olarak Türkiye'de sistemin fiilen yarı başkanlık olduğu meselesi.

Duverger'in kavramı tanımlama biçimi nereye oturuyor? Aslında üç tane özelliği var: Birincisi cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, doğrudan halk eliyle seçilmesi. İkincisi cumhurbaşkanının siyasal sistemin işleyişini etkileyecek güçlü yetkilere sahip olması, üçüncüsü de parlamen-

tonun içinden çıkan ve parlamentonun güvenoyuna bağlı olarak görev yapan başbakan ve bakanlardan oluşan bir bakanlar kurulunun bulunması. Bu üç unsur varsa sistem yarı başkanlık sistemidir, yani yürütmenin iki başlı olduğu bir yapıdan bahsediyoruz.

Buradaki kriterleri Duverger kendisi de sistemin bütününe bakarken dört noktaya ayırıyor: Birincisi anayasanın normatif özelliği, yani anayasada kurallar nasıl yazılmış, anayasanın metnine bakıyor.

Biz de bakabiliriz.

Başkanın yetkileri

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda cumhurbaşkanının ne derece yetkisi var? Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda cumhurbaşkanının yetkileri parlamenter sistemle bağdaşmayan ölçüde geniş yetkilerden olduğunu söyleyebilirsek de bu yetkilerin sistemi yarı başkanlık şekline dönüştürmeye yetecek ölçüde güçlü bir başkan oluşturmaya elverişli yetkiler olup olmadığı tartışılabilir. Bana sorarsanız, cumhurbaşkanının o kadar da geniş yetkileri yok, çünkü cumhurbaşkanının yetkilerinin büyük bir bölümü onun tek başına kullanabileceği yetkiler değil. Ayrıca Duverger'in kriterlerinden bir tanesi demin söylediğim gibi siyasal sistemin karar alma süreçlerinin işleminde cumhurbaşkanının etkili olmasını sağlayacak yetkiler olması lazım.

Bunlar arasında mesela ne düşünebiliriz?

Cumhurbaşkanının kararname çıkarma yetkisi var mı?

Yok, ya da cumhurbaşkanının parlamentoyu feshetme yetkisi var mı? Yok.

Fransa'da bu yetkiler var, Fransa'da bu yetki olduğu için cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi, bir de kararname yetkisi var, dilediği zaman parlamentoyu feshetme yetkisi var, dolayısıyla sistemin yarı başkanlık olarak nitelendirilmesindeki halkoyuyla seçilmesi tamam ama sistemin işleyişinde bu tür yetkileri var mı, yok, Türkiye'nin Anayasası'nda yok.

İkincisi, o zaman anayasaya baktığımız zaman Türkiye'nin sistemi cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği ama anayasaya göre bazı yetkilerinin olduğu, fakat bu yetkilerini tek başına kullanamadığı bir sistemden bahsediyoruz. Bir de tabii anayasaya bağlı kaldığınız zaman anayasanın metninde şöyle birtakım ifadeler var: Cumhurbaşkanının devletin başı olduğu ve bu sıfatla Türk milletinin birliğini temsil ettiği yazılı. Aynı o maddenin devamında da cumhurbaşkanının anayasada sayılan yetkilerini anayasada belirtilen koşullara bağlı olarak ve bu sıfatın uzantısı çerçevesinde kullanacağı söyleniyor. Bu aslında biraz 12 Eylül anayasasını yapan askeri yönetimin, yani o otoriter rejimin cumhurbaşkanlığını biraz güçlendirmesi ve yanlış hatırlamıyorsam siyaset bilim literatüründe de parlamenter sistemde cumhurbaşkanına bir hükümet krizi çıktığı zaman; parlamentoyla, yasamayla, yürütme arasında

bizim 1970’lerde sık sık yaşadığımız, aslında 1990’larda da koalisyon filan olduğu zamanlar; hükümetle yasama organları arasında kriz çıktığı zaman anayasamızda da öyle bir hüküm var: Cumhurbaşkanının görevlerinden biri “devlet organları arasında uyumlu çalışmayı gözetir” diyor. Bunu siyaset bilimcileri rezerv güç gibi kabul ediyorlar. Her şey düzgün işlerken cumhurbaşkanının çok öne çıkmadığı bir sistem ama bir kriz olduğu zaman bu krizi çözmek üzere cumhurbaşkanı devreye girip tarafları uzlaştırmaya çalışan arabulucu rolü oynuyor, bu parlamenter sistemin mantığında olan bir şey.

Türkiye Anayasası’nda bunu biraz daha vurgulu bir biçimde yazmak istemişler, mutlaka bu düşüncelerden haberdar olarak yazmamışlardır, hani Kenan Evren’in bütün otoriter; siyaset bilimi kitabı okuyarak anayasa yazdıklarını herhalde düşünmüyorsunuz ama mutlaka bunu bilenler var veya hukukçular da bu meseleye el atmışlardır, başta merhum Sayın Orhan Aldıkaçtı olmak üzere.

Dolayısıyla 1982 Anayasası’nda cumhurbaşkanını güçlendirmenin gerekçesi, aslında 1961 Anayasası’nda hep sembolik cumhurbaşkanı gibi gelen ama sembolik olduğu zamanlarda bile sistemin işleyişinde zaman zaman devreye giren. Bunu ben tercihen, cumhurbaşkanı olarak askeri bürokrasiden gelen bir kişilik olmasına özen gösterilen ama olmuyorsa da yüksek bir kamu bürokrasisinden gelen birisi olsun diye de düşünülen bir makamın tasavvur edildiğini de biliyoruz.

Özal, Demirel, Abdullah Gül, şimdi de Tayyip Erdoğan bu kuralda önemli istisnalar oldular. Hangi nitelikteki istisnalar, ayrıca tartışılır.

Cumhurbaşkanları siyasi konularda müdahil oldular

Bitiriyorum. Şimdi bir de şöyle bir faktör var: Anayasa metni ne derse desin toplumların siyasi gelenekleri, kültürleri ve şartlar söz konusudur. Parlamento çoğunluğunun durumu söz konusudur ve “parlamento çoğunluğu ile halk arasından seçilmiş başkan arasında nasıl bir ilişkinin olduğu gibi faktörlere de bakmak lazım, der Duverger. Şimdi bizde de buna baktığımız zaman anayasa bir başkanlığa, başkanın güçlü olmasına aslında izin vermiyorken, siyasi gelenekler buna pek uygun değilken, cumhurbaşkanının bu kadar siyasi taraf olma konumuyla meselelere müdahil olmasını ilk defa yaşıyoruz zannediyorum.

Cumhurbaşkanları siyasi konularda müdahil oldular, siyasi bir tarafı tuttular ama bir parti genel başkanı gibi hareket etmediler. Ahmet Necdet Sezer tarafsız mıydı? Değildi, ama Ahmet Necdet Sezer siyasi hayata müdahale ettiği zaman, müdahale niteliğinde veto yetkisini aşırı biçimde kullandığını söyleyebileceğimiz durumlarda bile bir siyasi partinin genel başkanı olarak hareket ettiğini söyleyebileceğimiz bir kişilik değildi. Ama şimdiki cumhurbaşkanımız

hakikaten söz verdiği gibi eşine menendine rastlamadığımız bir cumhurbaşkanı oldu, “sözünü o bakımdan tuttuğunu” tekrar edeyim ama parlamento çoğunluğuyla ilişkisi buna izin veriyor.

Dolayısıyla anayasa kurallarını bir tarafa bırakırsanız, diğer siyasi gelenekleri, Türkiye'nin siyasi birikimini, ta Milli Mücadele'den beri gelen, belki II. Meşrutiyet'ten beri gelen meclis üstünlüğü fikrini parlamentarizm yönündeki bazı çizgileri bir tarafa bırakırsanız; parlamento çoğunluğu ve bir siyasi hareketin lideri, dava kardeşi, dava arkadaşı gibi söylemlerden gelen bir şey var.

AKP hiper başkanlık türü bir sistemi tasavvur ediyor

Son olarak şunu söyleyeyim: Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2012 Kasım'ında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunduğu öneri eğer başkanlık sistemi önerisi ise bu başkanlık sistemi aslında bir hyper presidentialism önerisidir; iki nedenle. Birincisi başkana gerek duyduğu konularda ama kanunla düzenlenmemiş konularda gerek gördüğü zaman kararname ile düzenleme yapma yetkisi veriyor: Bu adı konmamış, adı öyle ifade edilmemiş ama bana sorarsanız bir asli düzenleme yetkisidir ve aslında bu bir yasama yetkisidir. Keza başkanlık sistemlerinde bu var—şimdi söyleyeceğim—yasama organından çıkan bir kanunu veto ettiği zaman ya-

sama organının bunu aynen kabul etmesi halinde başkan bunu tekrar veto edemiyor, şimdi de öyle bir şey var biliyorsunuz.

AKP'nin önerisinde nitelikli çoğunlukla olması gerekiyor, yani basit çoğunlukla değil, 5'te 3 çoğunlukla, yani başkan bir yasayı veto ederse, meclisin bunu en az 330 milletvekiliyle, hiç harfine bile dokunmadan göndermesi halinde başkan ikinci defa veto edemiyor. Bu şu demek: Başkan beğenmediği yasaları veto ettiği zaman yasama organı bunu tekrar başkana aynen gönderemeyecek büyük ihtimalle, dolayısıyla yasama organının beğenmediği alanda yasal düzenleme yapılmamış olacak. Kendisi de "Ben şöyle başka bir düzenleme öngörüyorum" deyip yasayla düzenlenmemiş bir alanda kararnameyle hareket etme yolunu seçebilir.

Dolayısıyla sırf bu açıdan baktığımız zaman bile. Bir de bu teklifte göze çarpan ikinci bir husus, başkanlık sistemlerinde pek olması istenmeyen bir şey, başkanın yasama organını feshetme yetkisi var. Bu tabii karşılıklı fesih olarak düşünülmüş ama bu karşılıklı fesih parlamento tarafından kullanılması çok zor olan bir fesih. Parlamento çok fazla sayıda insandan oluşan bir heyet ve parlamentonun da kendi kendisini başkanla birlikte feshedecek bir yetkinin kullanılması çok zor olabilir, böyle bir çoğunluğu oluşturmak zor ama başkanın böyle bir karar verip "Ben parlamentoyu feshedeceğim, ben de seçime giderim" türünden bir yaklaşımda olması daha da mümkün olan bir şey.

Sonuçta aslında Ak Parti'nin aklındaki zaten söyleniyor da: Başkanlık sistemi dediğimiz sistemdeki gibi bir firendenge mekanizmasına dayalı özgürlükçü bir devlet, sınırlı devlet modeline geçiş değil, hiper başkanlık türü bir sisteme geçiş.

Ben burada bitireyim, daha konuşacak çok şey var ama...

Prof. Dr. Oktay Uygun

Yeditepe Üniversitesi öğretim üyesi

Teşekkür ederim sayın başkan. Meslektaşım Levent Köker hükümet sistemleri arasındaki farklılıkları ortaya koydu ve tartışabileceğimiz bazı noktalara işaret etti. Ben konuşmamı biraz daha daraltarak başkanlık sistemi üzerine odaklanmak istiyorum. Çünkü, hükümet sistemi tartışmaları şu sıralar yarı başkanlık sistemini ve diğer alternatif modelleri dışarıda bırakmış gibi gözüküyor; iktidar partisi bir bütün olarak taraftar olmasa da, sayın cumhurbaşkanı başkanlık sisteminde ısrar edecek gibi gözüküyor.

Akademik camiada da bu konuda bir dalgalanma yaratılmadı değil. Eskiden büyük çoğunluk parlamenter sistemden yana tavır almışken, şimdi başkanlık sistemi Türkiye'ye nasıl uyarlanabilir şeklinde bir arayış, bir çaba, bir inceleme başladı. Bu gelişmeleri dikkate alarak, konuşmamı "başkanlık sistemi Türkiye için uygun, elverişli veya gerekli midir?" soruları üzerine yoğunlaştıracam. Acaba başkanlık sistemi ülkemizde başarılı olur mu? Bu sistemin demokrasinin güçlendirilmesi, hukuk devleti ilkesinin hayata geçirilmesi, yargı bağımsızlığının sağlanması, hükümet

istikrarının korunması, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasına katkısı ne olur?

Bu konuda ilk söylenmesi gereken, başkanlık, yarı başkanlık veya parlamenter gibi adlarla dile getirdiğimiz modellerin hepsinin demokratik rejimlerde geçerli hükümet sistemleri oluşudur. Demokrasi, insan hakları, laiklik, veya hukuk devleti gibi çağımızda uygar ulusların temel ilkeler olarak görüp anayasalarına yazdıkları ilkelerle bütün bu hükümet sistemleri uyumludur. Bu ilkeler referans alınarak bir hükümet sistemini diğerine tercih etmemizi gerektiren güçlü teorik nedenler veya gerekçeler bulunamaz. Bizim tartışmamız gereken nokta, hükümet sistemlerinin ülkelerin siyasal kültürü ile olan bağlantısı nedeniyle, başarısının özel bazı koşulların varlığına bağlı olmasıdır. Şunu demek istiyorum; her sistem her ülkede başarılı olmaz. Ülkenin siyasal kültürü ile uyumsuz bir sistem ciddi siyasal krizler çıkartabileceği gibi, demokrasi, hukuk devleti ve yargı bağımsızlığı gibi ilkelerin de aşınmasına vesile olabilir. O halde sorulması gereken soru şudur? Türkiye için hangi hükümet sistemi daha elverişlidir? Burada, zaman darlığını da dikkate alarak soruyu biraz daha daraltıyorum ve başkanlık sisteminin Türkiye bakımından avantajları ve dezavantajları ne olabilir şeklinde alıyorum.

Başkanlık sistemi hangi ülkelerde başarılı uygulanıyor?

Başkanlık sistemini başarıyla uygulayan en iyi incelenmiş ülke ABD'dir. Kuşkusuz Amerika'da da hükümet sisteminin kaynaklanan bazı krizler, gerilimler yaşandı ve halen de yaşanıyor. Fakat bu sorunlar ABD'nin hükümet sistemini taklit etmeye çalışan başka ülkelerle (özellikle Latin Amerika ülkeleriyle) karşılaştırıldığında, ABD'nin uygulamasını, tereddütsüz, "başarılı" olarak nitelendirebiliriz.

Başkanlık modelini benimseyen Latin Amerika ülkelerinde, bu modelden beklenen faydaların hiçbirinin sağlanamamış olması ilginçtir. Hükümet istikrarı, koalisyonlu hükümetler, yürütmenin etkili icraatı gibi beklentiler karşılanamamıştır. Kâğıt üstünde baktığımızda, başkanlık modelinin hükümet istikrarını mutlak surette sağlaması gerekir. Çünkü başkan, tıpkı parlamento gibi belirli bir süre için seçilmektedir ve görev süresi boyunca parlamento tarafından güvensizlik oyuyla düşürülemez. O halde, bir hükümet sorununun yaşanmaması gerekir. Başkan, ayrıca koalisyona gitmeden çalışma arkadaşlarını belirleyebilir. Başkanlıkla yönetilen Latin Amerika ülkelerine baktığımızda, hiçbirinin bu olumlu sonuçları ortaya çıkardığını görmüyoruz. İlk bakışta bize garip gibi görünse de, bu ülkelerde de yasama ve yürütme içinde koalisyonlar var, hükümet istikrarsızlığı var. Bu konularda istikrarı sağlamak için rejimlerin otoriterleşmesi olgusu var. Geçmişte sıklıkla, so-

runların çözümü için askeri darbelere başvurulduğunu da unutmamalıyız. Başkanlık sistemi neden Latin Amerika ülkelerinde beklenen başarıyı sağlayamadı? Bunun üzerinde duracağım. Ama öncelikle şu nokta üzerinde bir kaç şey söylemek isterim.

Hükümet geçen yıl, bir ara, Meksika modelini örnek alalım diye öneride bulundu. Siyasetçiler ve akademisyenler Meksika'nın başkanlık sistemini tartıştılar. Bu, herhalde cumhuriyet tarihinde ilktir. Bugüne dek hep uygar ulusların modellerini takip etmeye çalıştık; yüzümüzü Fransa, Almanya, İngiltere veya ABD'ye çevirdik. Demokrasi ve hukuk devleti konusunda sicili iyi olan ülkeleri referans aldık. Şimdi ilk kez, eski tabirle yüzümüzü üçüncü dünya ülkelerine çeviriyoruz ve demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, yargı bağımsızlığı gibi alanlarda bizden daha kötü sicili olan bir ülkeyi örnek gösteriyoruz? Siyasal tarihi askeri darbeler, diktatörlükler, otoriter yöntemler, krizler ve istikrasızlıklarla dolu bir Latin Amerika ülkesini referans olarak alıyoruz. Bunu nasıl yorumlayacağız? Hükümetin ve hükümet politikalarına destek olan uzmanların bilgisizliği mi, demokrasi, hukuk devleti gibi uygar ulusların benimseydiği temel ilkelerin reddi mi, tek adam rejimini kurmak için iktidar mensuplarının at gözlüğü takması mı? Belki de bu gerekçelerin hepsi doğrudur.

Meksika modelini izleyelim önerisi, bana Osmanlı-Türk modernleşmesinin düsturu olan çağdaş uygarlık düzeyine çıkma hedefinden kopma gibi görünüyor. İktidarda kal-

mak, yetkiyi tek adamda toplamak için her şeyden vazgeçilebilir yaklaşımıyla hareket edildiği izlenimi veriyor. Zayıf ve kırılğan olan demokrasi tecrübemizin bile 50 yıl gerisinde olan bir ülkenin nesini örnek alacağız acaba? Şimdi size Human Rights Watch'un raporlarına göre 2000'li yılların Meksika'sı hakkında bazı bilgiler vereyim. Bu tarihten öncesine gitmiyorum bile, çünkü öncesinde 70 yıl süreyle kesintisiz aynı partinin yönettiği bir ülke söz konusu. Bu ülkede 2007-2013 yılları arasında 26.000 kişi çeteler ve güvenlik güçleri tarafından kaçırıldı ve öldürüldü. 2005-2013 yılları arasında muhalif gazetecilerden 85'i öldürüldü, 20'si kaybedildi. Kadına yönelik şiddet çok yaygın ve kadının sadakatsizliği cezasızlık veya cezada indirim nedeni. 2000'li yıllarda bile işkence, keyfi gözaltı ve yargısız infaz çok yaygın, bu suçlara karşı etkili soruşturma yapılmıyor. Yolsuzluk yaygın ve ayıplanmayan bir durum.

Meksika 70 yıl boyunca tek parti tarafından yönetilmiştir: Kurumsal Devrimci Parti. Başkan, parti üzerindeki hâkimiyeti sayesinde 1990'lara kadar kimin milletvekili olacağına tek söz sahibi olmuştur. Başkan, yakın geçmişe kadar eyalet seçimlerine müdahale edip, kazanan aday yerine kendi partisinden kaybeden adayı vali olarak atayabilmiştir. Yine 1930'lardan 2000'li yıllara kadar, başkan halefini isim olarak belirleme imkânına sahipti, yasama ve yargıya tam olarak hâkimdi. Meksika'nın başkanlık sistemi, bu ülkede pejoratif anlamda "*altı yıllık monarşi*" olarak adlandırılmaktadır. 1994'e kadar Yüksek Mahkeme anayasaya ay-

kırn kanunları iptal edemiyordu. Ne dersiniz? Cumhuriyetin yüzüncü yılına yani 2023'e yaraşır bir örnek mi Meksika?

Başkanlık sisteminin faydaları

Bu noktaya işaret ettikten sonra, başkanlık sisteminden beklenen faydalar üzerinde durmak istiyorum. Türkiye'nin belli dönemlerde koalisyonlardan çok çektiğini biliyoruz. Yaşımız itibarıyla çoğumuz 12 Eylül 1980 öncesinin koalisyon hükümetlerinin yarattığı krizleri, kısa ömürlü hükümetleri, mebus pazarlığını ve siyasi etikle bağdaşmayan pek çok uygulamayı hatırlıyoruz. Koalisyon hükümetlerinde kötü yönetimin ve başarısızlıkların sorumluluğunu hiç bir partinin üstlenmediğini, suçü hep birbirlerine attıklarını da biliyoruz. Pek çoğumuz için koalisyon hükümeti olumsuz çağrışımalar yapar. O nedenle, hükümetin de yasama organı gibi dört yıl boyunca iktidarda kalması, icraatını sürdürebilmesi önemlidir. Fakat şu noktaya da dikkat çekmek isterim: koalisyonlar her zaman kötüdür denemez. Bunu 1990'lı yıllardaki SHP-Doğru Yol koalisyonunda gördük. Eski Adalet Partisi-CHP arasındaki o katı, uzlaşmaz tutumun nasıl yumuşadığını, birlikte toplumun önünü açabilecek işleri nasıl yapmaya çalıştıklarını ve o eski kutuplaşmayı nasıl yumuşattıklarını gördük. AKP iktidarının ilk yıllarında elde ettiği ekonomik başarıların arkasında, bir önceki üçlü koalisyon hükümetinin aldığı radikal ekonomik önlemlerin olduğunu

da unutmayalım. Bu denli radikal reformları yapmak, çoğu kez, halk desteği ve meclisteki sayısal çoğunluğu ne olursa olsun, tek parti hükümetleri için bile çok zordur. Ayrıca bazı sorunların çözümü, doğası gereği ancak uzlaşmayla olur. Kürt sorunu, Alevi sorunu, laiklik tartışması, yargı bağımsızlığı vb. gibi konularda çözüm, şu ya da parti projesinin uygulanması değil, toplumun belli başlı bütün kesimlerinin uzlaşmasıdır. Koalisyonlar bu tür uzlaşmaların önünü açan, kritik kararların alınabilmesini sağlayan bir imkân da sağlayabilir. Yine de, tek parti iktidarını koalisyonlara tercih ederim diyenlere şaşırtıcı gelecek bir şey söyleyeyim; başkanlık sistemi, sanıldığıının aksine koalisyonları kesin olarak önleyen, hükümet istikrarını tam olarak sağlayan bir model değildir. Şimdi bunu biraz açalım.

Başkanlık sisteminin koalisyonlara yol açmadığı, doğası gereği hükümet istikrarsızlığına neden olmadığı söylenir. Bu sistemi benimseyen ABD’de hükümet istikrarının bulunduğu, yürütme organının sabit bir süreyle kesintisiz görev yaptığı doğrudur. Ancak bunun nedeni hükümet sistemi değil, parti sistemidir. İki partili sistemde bir parti iktidar olur, diğeri ana muhalefet görevini üstlenir. Seçimin galibi tek başına hükümeti kurar ve belirli bir süre iktidarını güvence altına alır. ABD ve İngiltere (Birleşik Krallık) iki partili sisteme sahiptir. Biri başkanlık diğeri parlamenter sistemdir. İkisi de hükümet istikrarını sağlar, koalisyonsuz hükümetlerle yönetilir. Peki, iki partili sistem hangi ülkelerde görülür? İki partili sistemin varlığı, toplumdaki farklı

kimliklerin, çıkarların ve kesimlerin iki büyük parti ile temsil edilebilmesine bağlıdır. Toplumsal farklılıklar iki parti etrafında kümelenmiyor, tersine dört, beş veya daha fazla partinin parlamentoya girecek kadar güçlenmesine neden oluyorsa, benimsenen hükümet sistemi ne olursa olsun, koalisyonlar kaçınılmazdır. Siyasal bölünmüşlüğü bu denli yüksek olan ülkelerin yapması gereken, koalisyonları başarıyla yürütecek yol ve yöntemleri bulmaktır. Bunun yerine, yüksek seçim barajları veya başkanlık sistemi gibi modellerle halk desteği % 30'larda seyreden bir partiye tek başına hükümet kurma imkânı tanındığında, belki görünüşte hükümet istikrarsızlığı olmayacak ama daha büyük bir istikrarsızlık; siyasal istikrarsızlık ve rejim krizleri baş gösterecektir.

Başkanlık sistemini benimseyen Latin Amerika ülkelerinde siyaset, iki büyük parti arasında yürüyen bir rekabet görünümünde değildir. Tersine, dört, beş, bazılarında altı-yedi parti meclise girebiliyor, yani en çok oy alan parti % 20'ler civarında kalıyor. Dolayısıyla, orada bir kişinin başkan seçilebilmesi ve oyların salt çoğunluğunu alabilmesi için gidip diğer partilere birtakım vaatlerde bulunması gerekiyor. Gayri resmi ittifaklar yapılıyor. Başkan adayı, farklı partilerin desteğini almak için, seçimi kazanıp ekibini oluşturduğunda, bu partilere bakanlık sözü veriyor. Nitekim bu ülkelerdeki bakanların çok farklı partilerden olduğunu görüyoruz. Böyle bir yapıda, yürütme organını başkanın tek başına temsil ettiğini söyleyemeyiz. ABD'de

başkanın sekreterlerinin alınacak kararlarda hiçbir hukuki etkisi olmaz. Başkan, tüm ekibi aykırı düşünse de istediği kararı tek başına alabilir, ekibinin her üyesini kendisi seçer ve istediğinde görevine son verir. Oysa Latin Amerika ülkelerindeki başkanların ekibi bir uzlaşmayı gerekli kılar. Böylece yürütme içinde fiilen koalisyonlar oluşur. Örneğin, bugünkü Brezilya hükümetinin bakanları dokuz ayrı partidedir. Şili kabinesinin bakanları dört ayrı partiden gelir. Parlamentoda da hiç bir parti çoğunluk sağlayamadığından, yasa çıkartabilmek bir kaç partinin uzlaşmasını gerektirir ki, bu da yasama organında fiili koalisyonların oluşması demektir.

Hükümetin örnek aldığı Meksika, 70 yıl boyunca aynı parti tarafından yönetilmesi nedeniyle Latin Amerika ülkeleri içinde bir istisnadır. 1990'ların sonunda bu partinin fiili tekeli sona ermiş, muhalefet partisi iktidara gelmiştir. Artık hiç bir parti seçmenlerin salt çoğunluğunu sağlayacak kadar büyük değildir. Bu durumu dikkate alarak yürütme içinde koalisyon oluşumunu önleyecek bazı anayasal düzenlemeler yapmışlardır. Orada başkan seçilmek için salt çoğunluk aranmıyor, seçime katılanların basit çoğunluğu yeterli görülüyor. Seçimde en çok oyu alan aday başkan olabiliyor. Dolayısıyla, adayların farklı partilerle vaatlere dayalı bir ilişkiye girmesine bazen gerek kalmayabiliyor. Ancak bu sistemin şöyle bir sakıncası var: Kurumsal Devrimci Parti'nin zayıflamasından sonra, başkanlar artık demokrasi kavramıyla bağdaşmayacak ölçüde düşük oyla se-

çiliyor. Örneğin, şimdiki Meksika başkanı % 38 oyla seçildi. Halkın % 62'sinin tercih etmediği bir kişi altı yıl boyunca Meksika'yı yönetecek. Buna nasıl demokrasi diyeceğiz? Demokrasi elbette sadece sandık değil, sadece çoğunluk yönetimi değil: Bir seçimde azınlıkta kalan kesimlere bir sonraki seçimde iktidara gelme imkânı tanıyan bütün kurumsal güvencelerin olduğu bir rejime demokrasi diyoruz. Ama yönetme yetkisinin de halkın çoğunluğunun desteğine sahip kişi veya partiye verilmesi gerekiyor. Başkanın seçiminde salt çoğunluk değil, basit çoğunluk arandığında, bu oran daha da düşebilir. % 20'li oylarla başkan seçilebilir. Böyle bir başkanın meşruiyeti nasıl sağlanacak?

Meksika'da başkanlık seçimlerinde uygulanan sistem, bizim yerel yönetim seçimlerine benziyor. 1990'lı yıllarda, Türkiye'de pek çok belediye başkanlığı % 20'li oylarla kazanılmıştı. Çünkü hiçbir partinin oy oranı % 30'a ulaşmıyordu. Bu kadar düşük bir oranla başkanın seçilmesi yürütmede istikrar sağlasa da, ciddi rejim krizlerine yol açabiliyor. Nitekim Latin Amerika ülkeleri hep bu tür krizler ve gerilimlerle yaşıyor. Başkan istediği yasaları meclisten geçiremediği için ülkeyi kararnamelerle yönetiyor, meşruiyet krizini aşmak için olağanüstü hal ilan ediyor. Hükümet istikrarını sağlamak için getirilen çözümlerin, siyasal bölünmüşlüğün yüksek olduğu ülkelerde doğurduğu sonuçlar bunlar. Toparlarsak, hükümet istikrarı, hükümet sistemlerinden bağımsız bir olgudur; daha çok ülkelerin toplumsal yapısındaki farklılıkların siyasete ne denli yan-

sıdığıyla ilgilidir. Bu bölünmüşlük eğer parlamentoda 4-5 veya daha çok partiye temsil imkânı sağlıyorsa, koalisyonlar kaçınılmazdır. Bu durumda düşünülmesi gereken şey, koalisyonları nasıl önleriz değil, onları nasıl başarılı kılarız olmalı, uzun vadede de, siyasal bölünmüşlüğü azaltacak önlemlerin hayata geçirilmesine çalışılmalıdır.

Amerikan partilerinin farklılığı

Amerika'da siyasi görüşler, İngiltere'de olduğu gibi, iki büyük parti etrafında toplanabiliyor. Bu durum hükümet sisteminden bağımsız bir olgudur. Buna karşılık, iki partiliğin seçim sistemi ile yakın ilgisi vardır. Genel olarak, nispi temsil çok partililiği, çoğunluk sistemi ise iki partililiği teşvik eder. ABD'de iki partili sistemin sürekli olmasını sağlayan başka benzersiz unsurlar söz konusudur. Bu bakımdan İngiltere'den de daha avantajlıdır. Zaten İngiltere bugüne dek iki kez koalisyonlara başvurmak durumunda kalmış. Şu anda da bir koalisyon hükümeti iş başında. ABD'nin iki partili sistemini sürekli kılan önemli bir etken, partilerin adeta ideolojisiz olmalarıdır. ABD'de başkanlık için yarışan iki parti, aslında Avrupalı anlamda parti değildirler: ideolojileri birbirinden çok farklı değildir. Biri siyasal yelpazenin sağında, diğeri solunda konumlanmamıştır. Her etnik, dinsel, mesleki ve ideolojik gruptan insanlar her iki partiye de oy verir. Bu partiler disiplinli de değildir. Bugün bir partide

aktif olan kişi, yarın öbür partiye geçebilir. Senatör veya milletvekilleri partilerinin desteklediği kanun tasarılarına aleyhte oy verebilir. Hatta başkan, başka partiden birini alıp üst düzey bir kamu görevlisi de yapabilir.

ABD gibi, siyasetin birbirinden pek farkı olmayan iki parti arasında kümelenildiği ülkelerde başkanlık sistemi gayet iyi işleyebilir. Peki, Türkiye'nin durumu nedir? Ülkemizde de siyasete bazı dönemlerde iki büyük parti hâkim olmuştur. Ancak çoğu kez, Türkiye'deki etkili parti sayısı dört ve üzerindedir. Bunun temel nedeni, partilerimizin sadece sosyo-ekonomik görüşleri nedeniyle (merkez sağ-merkez sol) şeklinde farklılaşmayıp başka bakımlardan da önemli ölçüde farklılaşmasıdır. Ülkemizde partiler etnik, dinsel, kültürel ve dış politika tercihleri bakımından da büyük ölçüde farklılaşır. Partilerimizin bazıları ulusal, bazıları bölgesel seçmen tabanına sahiptir. Toplumsal yapıdaki bu farklılıklar ikiden çok etkili partinin yaşamasına imkân tanır.

Böyle bir toplumsal bölünmüşlüğüün siyasete yansımaları kaçınılmazdır. Bu siyasal bölünmüşlüğü, seçim sistemi ile bir ölçüde yönlendirmek mümkündür ama tümüyle yok etmek söz konusu olamaz. Anayasayı, kanunları değiştirmekle, bir anda toplumsal bölünmüşlük ve onun siyasetteki yansımaları değişmez. Hükümet istikrarını sağlama adına şu yapılabilir: İngiltere veya Amerika'daki seçim sistemini yani çoğunluk sistemini getirirsiniz, o seçim sistemi toplumu iki partili sisteme doğru yönlendirebilir. Üç-dört seçim sonra toplumsal farklılıklar iki büyük parti etrafında küme-

lenir hale gelebilir. Bu, benimsenecek hükümet sistemin-den tümüyle bağımsız bir durumdur ve sürekliliğinin bir garantisi de yoktur.

Sonuç olarak özetlersek: koalisyonlar, hükümet istikrar-sızlığı gibi olgular hükümet sistemleriyle otomatik olarak çözülemez. Başkanlık sistemi de getirseniz, eğer bir başkan yüzde 50'nin üzerinde oy alamaz durumdaysa, mecburen bazı gayri resmi ittifaklar, koalisyonlar yapacaktır. Hem ya-sama, hem de yürütme içinde gayri resmi koalisyonlar olu-şacaktır. Bir partinin sağlam bir çoğunluğa sahip olduğu konjonktürde ise, ister parlamenter ister başkanlık sistemi benimsensin, koalisyonlara gerek kalmayacaktır. Hükümeti tek partinin kurduğu bir parlamenter sistemde, etkili icraat bakımından başbakanın elini kolunu bağlayan bir şey yok. Bu konuda bazı sıkıntıların olduğu düşünülüyorsa, parla-menter sistem revize edilebilir, yürütmenin daha da güç-lendirilmesi sağlanabilir. Bunun yerine hükümet sistemini değiştirmekte ısrar etmenin rasyonel bir gerekçesi yok. Et-kili icraatın önündeki engel yargı denetimi, meclis deneti-mi, kamuoyu denetimi gibi olgularsa, bunu aşmanın yolu hükümet sistemini değiştirmek değil, demokrasiden vaz-geçmektir. Nitekim iktidar partisinin örnek aldığı Meksika modeli, bu niyetin gerçekleşmesi için iyi bir sıçrama tahtası olabilir. Öyle anlaşılıyor ki, iktidar partisi içindeki mutlak iktidar arayışı eğiliminin varlığı, teknik bir anayasa hukuku meselesi olan hükümet sistemi tartışmasını ülkemiz için bir demokrasi sınavına dönüştürmüştür.

Başkanlık sisteminin tehlikeleri

Gelelim başkanlık sisteminin dezavantajlarına ve yaratabileceği tehlikelere. Başkanlık sisteminin avantajları sayılan istikrarlı hükümet, etkili icraat gibi olguların hükümet sisteminden çok parti yapısıyla, daha doğrusu parti yapısını belirleyen toplumsal farklılaşmanın derecesiyle ilgili olduğunu söyledim. Başkanlık sisteminin avantajları dediğimiz, aslında toplumsal farklılıkların iki büyük partide kümelelenmiş olmasının yarattığı avantajlardır. O nedenle, söz konusu avantajlar ABD’de görülür ama siyasete çok sayıda partinin hâkim olduğu diğer başkanlık modelini benimseyen ülkelerde görülmez.

Başkanlık sistemi iyi işletilemediği takdirde iki büyük tehlike ortaya çıkartır. Bu tehlikeler, ABD dışındaki başkanlık sistemini benimsemiş bütün ülkelerde görülmüştür.

Nedir bu tehlikeler?

Birinci tehlike siyasal karar alma süreçlerinin kilitlenmesidir. Bunun nedeni, yasama ve yürütme arasındaki sert kuvvetler ayrılığıdır. Parlamenter sistemden farklı olarak, iki kuvvet arasında görüş ayrılığı olduğunda, gerilim veya kriz çıktığında, başkanlık sisteminde yasama yürütmeyi güvensizlik oyuyla düşüremez veya başkan meclisi feshedemez. İki taraf da birbirinin varlığına bir sonraki seçime kadar katlanmak zorundadır. Şöyle düşünelim: Meclisin başkana hiç güveni kalmamış, meclisin çoğunluğu başkanın icraatlarını onaylamıyor. Böyle bir durumda, ABD’de başkan ata-

ma yapamaz, dış politikayı yürütemez hale gelebilir. Çünkü her iki yetki de Senatonun onayına bağlı yetkililerdir. Buna karşılık, başkan da istemediği yasal düzenlemeleri veto eder. Sonuçta ne yürütme ne de yasama icraat yapamaz hale gelir. Parlamenter sistem olsaydı, yürütme yasamaya karşı izlediği siyasetten sorumlu olduğundan, güvensizlik oyu ile düşürülüp seçime gitmeye gerek kalmadan meclisin güvenine sahip yeni bir hükümet kurulabilirdi. Ama bunu başkanlık sisteminde yapamazsınız. Başkan görev süresi bitene kadar orada kalmak durumundadır; meclisin ezici çoğunluğu aleyhinde olsa bile yapabileceğiniz hiçbir şey yok. Ülke yönetilemez hale gelir. Bu durum, gelişmemiş demokrasilerde askeri darbeleri, siyasete antidemokratik müdahaleleri meşrulaştırmıştır. Hatırlayalım, bizde bile 1980’de meclisin uzun süre cumhurbaşkanını seçememesi darbe gerekçelerinden biri yapılmıştı.

ABD dışında başkanlık sistemini uygulayan diğer ülkelerde, siyasal karar alma mekanizmalarının kilitlenmesi sorunu sıklıkla yaşanıyor. Çoğu ülkede bu sorun askeri darbeler, siyasal liderlere suikast, muhaliflerin ortadan kaldırılması, istifaya zorlanması gibi yöntemlerle aşılmaya çalışılıyor. Venezüella, Brezilya, Arjantin, Şili, Meksika gibi Latin Amerika ülkeleri deyince turistik bir ilgi duyuyor, doğal ve tarihsel güzelliklerine odaklanıyoruz; ne tür siyasi krizlerle boğuştuklarını ise pek görmüyoruz.

Parlamenter sistemde bu tür kilitlenmeler önlenabilir, çünkü parlamento hükümete güvenini yitirmişse onu de-

ğiştirir, yeni bir hükümeti işbaşına getirir. Gerçi, Ak Parti iktidarıyla birlikte, artık bizde böyle bir değişiklik de “hükümet darbesi” olarak nitelendirilmeye başlandı. Oysa hükümetlerin meclisin güvenine dayalı olarak değişmesi parlamenter sistemin doğal ve olağan bir özelliğidir; meclis kendi içerisinde başka bir hükümet çıkartabilir. Parlamenter sistem, bazı sıkı koşullar altında, Cumhurbaşkanına da meclisi fesih yetkisi verir. Bu yetkinin kullanımı da, kilitlenme sorununun aşılmasına yardımcı olabilir.

Şimdi şu soruyu sormanın zamanıdır: Başkanlık sisteminin bu tehlikesi neden ABD’de ortaya çıkmıyor? Kuşkusuz, soru tersinden de sorulabilir: Bu tehlike neden ABD dışındaki başkanlık sistemlerinde sıklıkla yaşanıyor? Bu sorunun cevabına bağlı olarak şöyle bir beklenti içine girebiliriz. Eğer Amerikan sistemini aynen alabilirsek, sistemin bu büyük tehlikesinden yani karar alma süreçlerinin kilitlenmesinden bağışık olabiliriz.

ABD’de karar alma süreçlerinin başkanlık sistemiyle yönetilen diğer ülkelere göre daha az kilitlendiği doğrudur. Ama ABD’de yasama ile yürütmenin her zaman sorunları uzlaşmayla aştıklarını söylemek de doğru değil. Senatonun bazen başkanın dış politikasına onay vermediğini ve başkanın elini kolunu bağıladığını, bütçeyi onaylamadığı için federal bürokrasinin büyük kısmının dairelerini kapatmak zorunda kaldığını görüyoruz. Böyle bir durum Türkiye’de olsa, herhalde “hükümet darbesi” olarak adlandırılırdı. Tabii başkan da senatoya karşı veto silahını kul-

lanarak, Kongre'den yasa çıkmasını güçleştirebilmektedir. Ne yasama, ne de yürütmenin karar alamaz hale geldiği dönemler olmaktadır. Böyle bir durum ABD için bir felaket, hatta bir kriz bile sayılmıyor. Bunun nedeni, ABD anayasasını hazırlayan kurucu babaların, federal yönetim düzeyinin güçlü yetkiler kullanmasını istememeleridir. Adeta, federal yasama ve yürütme organının hiç karar almaması ideal durum olarak düşünülmüştür. Çünkü federal devlet sisteminde devlet yetkilerinin büyük çoğunluğu eyaletlerde kullanılacaktır. Federal yasalar çıkmasa, başkan icraat yapamasa bile ABD vatandaşlarının günlük yaşamı olumsuz etkilenmeyecektir. Her yasanın bir şekilde özgürlükleri kısıtlayabileceği endişesi de, *az yasa—çok özgürlük* denklemini öne çıkartmıştır. Oysa üniter devlet sisteminde ulusal parlamentonun yasa çıkartamaması ve hükümetin icraat yapamaması devletin felç olması anlamına gelir ve telafi edilemeyecek zararlara yol açar.

Sistemler ve toplumsal kültür

ABD'de sert kuvvetler ayrılığı ilkesine rağmen yasama ve yürütmede karar alma süreçlerinin sık sık kilitlenmemesinin çok önemli özel bir nedeni de vardır. Şimdi bu konu üzerinde duralım. ABD'nin bu özelliği muhtemelen başka ülkelerce taklit edilemeyecek, anayasa değişikliği ile başka ülkelerde kolayca hayata geçirilemeyecek kendine has

bir özelliktir. ABD’de yasama ve yürütmeye farklı partiler hâkim olduğunda aşılamayacak gerginliklerin, ciddi krizlerin görülme olasılığı pek düşüktür. Barak Obama’nın seçilmesinden sonra toplumda artan kutuplaşmaya rağmen, bu ülkede uzlaşma kültürü halen Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında çok yüksektir. Uzlaşma kültürünün zayıf olduğu ülkemizle ABD’yi bu noktada karşılaştırmak bile doğru olmaz. Peki, bu uzlaşma kültürü neye dayanıyor? İktidar için yarışan iki parti nasıl uzlaşabiliyor? ABD siyasal kültürüne hâkim olan uzlaşma geleneğinin tarihsel kökenlerine, sözleşme geleneğine, özgürlük arayışına değinmeyeceğim ama bunların siyasete yansımaları partiler üzerinden gözlemleyebiliriz.

Amerikan siyasal partileri, her kesimden insana açık, *merkeziyetçi olmayan, disiplinsiz ve ideolojisiz* partilerdir. ABD’deki iki büyük parti, her dört yılda bir başkan ve başkan yardımcısını seçmek için bir araya gelen eyalet partilerinin gevşek bir koalisyonudur. İki seçim dönemi arasında partilerin ulusal merkezleri kapanmamakla birlikte, önemli hiç bir faaliyette bulunmazlar. Partilerin bütün kontrolü, federe ve yerel birimler düzeyindeki parti örgütlerinin elindedir. Başkanlık ve başkan yardımcılığı için adayların belirlenmesini de bu örgütler gerçekleştirir. Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti her görüşten, her meslekten ve her kesimden insanlar tarafından desteklenirler: Avrupa partilerinden tamamen farklı bir özellik olarak, her toplumsal kesim her iki partiyi de destekler. Bunun nedeni bu partilerin

Avrupalı anlamda ideolojisiz olmasıdır. Amerika'daki bu iki parti İngiltere'deki İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti gibi biri sağ biri sol parti değildir. Partiler arasında ciddi ideolojik farklılıklar olmadığından, ulusal bir sorun gündeme geldiği zaman kolayca başkanı desteklemek üzere uzlaşabiliyorlar.

Bu durumu Türkiye için düşünün. Siyasal partilerimiz en hassas konularda bile anlaşamıyor, herkes birbirini vatana ihanetle, hainlikle suçluyor. İrili ufaklı her konu toplumu ikiye bölüyor, kutuplaştırıyor. Katı ideolojileriyle partilerimiz bu kutuplaşmayı daha da derinleştiriyor. ABD'de uzlaşma ile devlet çarkının iyi işlemesi sağlanırken, bizde kutuplaşmayı arttırarak seçim kazanılabiliyor, iktidar pekiştirilebiliyor. Sert kuvvetler ayrılığına dayanan başkanlık sisteminin, uzlaşma kültürü olmadan iyi işlemesi mümkün değildir. Parlamenter sistemde tarafsız ve yetkisiz cumhurbaşkanı, olağanüstü durumlarda ve krizlerde siyasal liderleri toplayarak konuşmalarını, sorunu müzakere etmelerini teşvik eden bir aracı rol oynayabilir. Başkanlık sisteminde başkan da siyasal liderlerden biri olduğu için bu rolü oynayacak kimse kalmıyor.

Toplumsal kutuplaşmanın bu denli arttığı ülkemizde, başkanlık sistemine geçildiğinde, bir savaş durumunda bile iktidar ve muhalefet liderlerini bir masa etrafında buluşturacak bir aktörün olmamasından endişe ederim. Oysa parlamenter sistemin tarafsız cumhurbaşkanı bu rolü pekâlâ oynayabilir. Tarafsızlığından aldığı saygınlıkla ciddi krizlerde yol gösterici olabilir. Kutuplaşmanın karşısında milletin

birliğinin sembolü olabilir. Başkan gibi davranmaya çalışan şu andaki cumhurbaşkanının bu konudaki zaafiyeti ortadadır. Recep Tayyip Erdoğan yaklaşık 13 yıllık kesintisiz iktidar tecrübesine, cumhurbaşkanlığı seçiminde % 50'nin üzerinde oy almasına rağmen, tüm toplumu kucaklayacak ve milletin birliğini sembolize edecek kadar “güçlü” değildir. Her gün duyduğumuz gözaltı, tutuklama ve mahkûmiyet haberleri, makamının saygınlığını devletin zecri gücünü kullanarak sağlamaya çalıştığını gösteriyor. Bu yöntemle hareket edildiği sürece cumhurbaşkanının/başkanın birleştirici olması, uzlaşmayı teşvik etmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, daha başkanlık sistemine geçmeden, fiilen başkan gibi davranmaya çalışan bir cumhurbaşkanının, anayasadaki ifadelerle “devletin başı”, “devletin ve milletin birliğinin temsilcisi” olma gücünden yoksun kaldığı açıktır.

ABD’de partilerin uzlaşmasını dolaylı olarak etkileyen bir unsur da, kolayca anayasayı değiştirememeleridir. Başkanlık sisteminden şikâyetler dile getirilse de, bir değişiklik veya reform ihtimali zayıftır. Bunun iki nedeni var. Birincisi, ABD anayasasının değiştirilmesinin yüksek çoğunlukları gerekli kılmasıdır: Federal yasama organı olan Kongre’nin her iki kanadında üçte iki çoğunluk gerekir. Bu çoğunluk sağlanarak kabul edilen metnin, eyalet parlamentolarının da dörtte üçü tarafından onaylanması gerekir. O nedenle ABD’de anayasa değişikliği uzun, zahmetli ve belirsizliklerle dolu bir süreçtir. İkinci neden, kamuoyunun ABD anayasasının mükemmel olduğunu düşünmesidir. Ortalama

bir Amerikalı için, kurucu babaların hazırlayıp Amerikan halkına armağan ettikleri “kutsal” metin iyi yönetim için gerekli ve yeterlidir. Buna rağmen ülke iyi yönetilemiyorsa, bunun sorumlusu anayasa değil, kötü yöneticilerdir. İşte bu yaygın kanaat, siyasal liderlerin anayasa değişikliği için bir kampanya başlatmalarını güçleştirmektedir. Anayasa değiştirilemediği için, geriye sorunu çözmek için uzlaşmak dışında bir yol kalmıyor. Oysa ülkemizde her siyasi parti-nin hedefi anayasayı değiştirmek, yeni bir insan ve yeni bir toplum yaratmaktır. Sorunları uzlaşmayla çözmek yerine, oyunun kurallarını değiştirip, sorunu yalnızca iktidar parti-sinin tercihlerine göre aşmak daha cazip geliyor.

İktidarın Otoriterleşmesi

Başkanlık sisteminin ikinci büyük tehlikesi, başkanın otoriterleşmesi, tüm yetkileri elinde toplaması, tek adam haline dönüşmesi olasılığıdır. Bu tehlike ABD dışındaki tüm başkanlık sistemlerinde şu ya da bu ölçüde yaşanmaktadır. O halde, şu soruyu sormalıyız. Başkanlık sistemini benimseyen ülkelerin hemen hepsinde ortaya çıkan mutlak iktidar eğilimi neden ABD’de görülmemektedir? ABD başkanını bir despota dönüşmekten alıkoyan nedir?

Amerika’da başkanların bir diktatöre dönüşmemesinin nedenlerinden biri, anayasanın devlet yetkilerinin büyük çoğunluğunu başkana veya federal yönetime değil, eyalet

yönetimlerine bırakmış olmasıdır. Amerika'nın kurucu babaları başkana veya kongreye yani federal yönetimin yasa- ma ve yürütme organına sınırlı yetkiler tanımışlardır. Gerçi, anayasanın oldukça sınırlı düzenlediği yetkiler zamanla fiilen artmış olsa da, üniter devlet sistemiyle karşılaştırıldığında, iç politika bakımından hala bu ülkede eyaletler sistemin esas unsurlarıdır. Başkan anayasanın eyaletlere bıraktığı bu yetkilere karışamaz. Örneğin, başkan veya Kongre ülkenin eğitim politikasını belirleyemez, sağlık politikasına yön veremez, imar yetkilerini düzenleyemez. Çünkü bu ve benzeri pek çok konuda asıl yetki eyaletlerindir. Bizler ABD'ye dışarıdan baktığımızda bu noktayı gözden geçiririz, onun iç politikada da çok yetkili olduğunu zannederiz. ABD başkanı silahlı kuvvetlere dünyanın herhangi bir ülkesini bombalama emri verebilir ama herhangi bir eyaletteki okulun müfredatını veya yöneticisini belirleyemez.

Başkanlık sistemini benimsemiş başka ülkelerde durum nedir?

ABD'nin başkanlık sistemini taklit eden çoğu Latin Amerika ülkesi, bu ülkenin federal sistemini de almıştır. Fakat federalizm, bu ülkelerde ABD'deki gibi işlemiyor. Başta parti disiplini olmak üzere çeşitli tekniklerle, bu ülkelerde başkanlar eyaletleri merkezden yönetiyor. Hükümetin örnek aldığı Meksika aslında bu anlamda çok kötü bir model.

Çünkü Meksika'da başkan sadece kendi partisinin iktidarda olduğu eyaletleri değil, muhalefetin iktidarda olduğu eyaletleri de kontrol ediyor. İstifaya zorlayarak, seçimleri usulsüz ilan ederek, rüşvet ve yolsuzluk nedeniyle görevden alarak ve benzeri bazı yöntemlerle muhalif eyalet valilerini saf dışı bırakıp kendi adamlarını göreve getiriyor. Latin Amerika ülkelerinde başkanın yetkisini aşip eyaletleri merkezden yönetmesini denetleyecek, gerektiğinde durduracak yargısal veya siyasal mekanizmalar etkili biçimde oluşturulamamıştır. ABD'de ise hem federal yönetim ile eyalet yönetimleri arasında, hem de yasama, yürütme ve yargı organları arasında fren ve denge sistemleri çok iyi oturtulmuş. Yüksek Mahkeme, yetki paylaşımını iyi denetliyor, yargı bağımsız, saygın ve etkili. Bu ülkede başkan, anayasanın verdiği tüm yetkileri çok etkili biçimde kullanırsa bile diktatör olamaz; olsa olsa etkili ve iyi icraat yapan bir başkan olur. Çünkü Senato ve Yüksek Mahkeme onu güçlü biçimde denetler.

ABD'de başkanın diktatöre dönüşmesini engelleyen birinci özellik bu ülkenin federal yapılı olmasıysa, ikinci önemli özellik parti yapısıdır. Amerikan partileri disiplinli partiler değil, yani başkan kendi partisinden milletvekili ya da senatör olan kişilere emir ve talimat veremez, nasıl oy kullanacaklarını söyleyemez. Partiler meclisteki üyeleri için bağlayıcı grup kararı alamaz. Meclisteki oylamalarda başkanla aynı partiden olan milletvekili veya senatörlerin başkanın isteğinin aksine oy kullanması olağan bir durum-

dur. Tabii ki, diğer partili üyeler de zaman zaman başkanın istediği yönde oy kullanabilir. Bu durum ülkemizde veya Avrupa'da görülmez. Bizim sistemimizde, parti disiplini sayesinde her partili milletvekilinin aynı yönde oy kullanması garanti altına alınır. Partisine hâkim olan başbakan, yürütmenin yanında yasamaya da hâkim olur.

ABD sisteminin şu özelliğine de dikkatinizi çekerim: Bu ülkede kimin senatör veya milletvekili adayı olacağına parti liderleri karar vermez. Kongre üyelerinin hiçbirisi, yeniden seçilmesini başkanın veya muhalefet partisi liderinin icazetine borçlu değildir. Orada yeniden seçilmenin en garanti yolu parti başkanının gözüne girmek değildir. ABD'de kimin senatör, kimin temsilciler meclisi üyesi olacağına tamamen yerel örgütler ve seçmen tabanı karar verir. Zaten başkan adayları da yerel örgütler tarafından önerilir. Bir despot veya diktatör olabilmek için, liderin önce kendi örgütüne yani partisine mutlak biçimde hâkim olması, ardından, parti üzerindeki hâkimiyeti sayesinde devlet örgütünü tümüyle kendisine bağlaması gerekir. ABD'deki disiplinsiz ve merkeziyetçi olmayan parti sistemi bu iş için çok elverişsizdir.

Türkiye'den baktığımızda, ABD'de başkan seçilen kişinin kendi partisinden de başkanı olduğunu sanırız. Bu tam olarak doğru değildir. Çünkü ABD'de partilerin ulusal örgütleri yoktur. Bizdeki gibi merkez karar ve yönetim kurulları yoktur. Eyalet, il veya ilçe örgütlerini atayacak veya görevden alacak veya onlara basit de olsa bir talimat gön-

derecek merkezi organları yoktur. Orada partiler eyalet ve yerel düzeyde örgütlenmişlerdir. Yerel düzeyden başlayarak başkan adayları önerirler, bunlardan biri belirlenir ve seçime girer. Eyalet partileri sadece dört yılda bir başkanlık seçimi kampanyasını yürütmek için başkentte merkezi bir ofis açarlar. Seçim bittikten sonra merkezi ofis kapanır veya sadece bir irtibat bürosu olarak varlığını sürdürür. Eyalet ve yerel parti örgütlerini bağlayacak herhangi bir karar alamaz. Diktatörlük merkeziyetçilikle başarılabilir. ABD sistemi ise merkeziyetçi olmayan partilere, devlet örgütüne ve ideolojilere sahiptir. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Amerikan kurucu babaları belki en mükemmel anayasayı yapamadılar, ama hazırladıkları metinle, siyasal liderlerin bir despota dönüşmesinin önüne aşılabilir bariyerler koymayı başardılar.

Buraya kadar söylediklerimi toparlarsam, şöyle bir özet yapabilirim. Demokratik ülkeler parlamenter, başkanlık, yarı başkanlık gibi çeşitli hükümet sistemleri kurarak hükümet istikrarıyla birlikte iktidarın denetlenmesini sağlamışlardır. Bu sistemler her ülkede başarılı olamayabilir. Her ülke kendi siyasal kültürünü ve toplumsal gerçeklerini dikkate alarak demokratik rejimi güçlü kılacak bir modeli benimsemelidir. ABD türü bir başkanlık modeli bizde karar alma süreçlerini kilitler, devleti yönetilemez hale getirir. Zaten bu modelin olmazsa olmazı olan bağımsız, tarafsız ve prestijli bir yargı, ülkemizde hiç var olmamıştır. Görüldüğü kadarıyla, hiç bir iktidar da kurmaya niyetlenmemiştir.

Meksika tipi bir başkanlık modeli ise, ülkemizdeki mutlak iktidar arayışlarına güçlü bir destek çıkararak rejimimizi tek adam veya tek parti diktatörlüğüne dönüştürebilir.

Türkiye 1876'dan bu yana parlamenter demokrasi modelini yaşatmaya çalışan bir ülke. 1961'den beri anayasamızın temel ilkeleri arasında "hukuk devleti", "sosyal devlet" ve "insan haklarına dayanan devlet" ilkeleri var. 140 yıllık bu tecrübemizi çöpe atıp Meksika'dan, Şili'den, Venezüella'dan veya Arjantin'den esinlenerek yeni bir anayasa yapmaya kalkışmak doğru bir yaklaşım olmasa gerek.

Katkıda Bulunanlar

Ertuğrul Çepni/*CHP üyesi, Elektronik Yüksek Mühendisi*

Değerli Başkan, AKP'nin siyasi yapıyı değiştirmek için verdiği tasarı üzerinde görüşlerimi paylaşmak üzere söz almış bulunuyorum.

Ben olaya siyasetten yaklaşacağım, hocalarımız teoriden geliyorlar. Bir söz vardır, hocalar yüzde 100 doğru seçimlidir, biz siyasetçiler için yüzde 7 doğru yeterli oluyor. Bir anekdot: Üniversitedeyiz, üniversite yerleşkesindeyiz ve üniversitemize ünlü bir siyasetçi konuşmacı olarak geliyor. Dönem Vietnam Savaşı dönemi ve herkes itiraz ediyor. O gelen siyasetçi kalabalığın arasında yürürken kulağına bir ses geliyor, “Bir de konuya bizim gözümüzle bakın, bir de konuya bizim açımızdan bakın”; bu bir kadı sesi, ve bu siyasetçi anılarında aynen şunu yazar “O andan itibaren konuya eğildim ve Vietnam Savaşı konusunda başkanı desteklemekten vazgeçtim”. Bu siyasetçinin ismi Tim O’neill, otuz sene Amerika meclisinde milletvekilliği yapmıştır, meclis başkanlığı yapmıştır. Şimdi ben de şunu diyorum. “Bir de olaylara bizim gözümüzden bakın, benim gözüm-

den bakın, benim gibi düşünenerin gözünden bakın". Şu toplantının AKP'nin tasarısından dolayı yapıyor olması şahsen beni üzüyor. AKP bir öneri yapıyor, onun üzerine biz konuşuyoruz.

20-25 senedir biz, bizim gibi düşünener bu ülkenin siyasal yapısının sağlıklı, bu ülkenin siyasi yapısının bir benzerinin tarihte görülmediği, hangi ülkeden örnek aldık diye haykıra haykıra söyledik, ama bizi duyan olmadı, duyan olmuyor. Çift Meclis diye bir kitapçığım vardır benim, 2000'de basılmıştır. Çift meclissiz asla bir siyasal yapı sağlıklı olamaz diye ama yine duyan olmuyor. Bizler aslında alanı boş bıraktık. Bizlerin 20-25 senedir kafa yor-mamız gerekiyordu bu siyasi yapıyı daha iyi, daha verimli, daha iyi çalışır hale nasıl getiririz diye ama biz meydanı boş bıraktık.

AKP tasarısı meclise verildiği anda, bakın tasarısı diyo-rum, başkanlık sistemi demiyorum, asla da demek istemi-yorum; tasarı verildiğinde ben AKP'nin verdiği tasarımı in-celedim. Bu tasarı bizi 300 sene geri götürüyor. Türkiye'ye yakışmıyor. 200-300, belki daha fazlalık süreçte demokrasi-nin kazandıklarını hiçe sayıyor, geri götürüyor; benim var-dığım sonuç bu.

Benim şu anda bu konuşmamın özeti de bu.

Hocalarımızın söylediğine ilave olarak söylüyorum; bu sistemde ne kontrol var, ne denge var; artı hiçbir maddesi ABD'nin anayasasına benzemiyor. Bir algı hatasıyla, yarat-tığı bir algıyla tasarımı satmaya çalışıyor, yani Amerika başa-

rılı, Amerika başkanlık sistemidir, dolayısıyla ey seçmenim bana destek verin demeye getiriyor.

Bana göre başkanlık sistemi ölmüştür, parlamenter sistem de ölmüştür. Demokrasi tehlikededir, tehlike ile karşı karşıyadır, ömrü zaten 60 senedir şu anda, bir 50 sene daha yaşayacağını garantisi yoktur.

Türkiye 1961 Anayasası. Kaynağı ne? Turan Güneş, onun kitabından alıntı, yani Amerika demokrasiyi de amaçlamamıştır. Bir de Amerika Anayasası'nı kopya edenler acaba doğru mu kopya ediyor, çünkü Amerika anayasasının ruhunu anlamadan uygulamak da çok zor. Amerika Anayasası'nın ruhu şu: "Hiç kimse kimseye güvenmeyecek"; hiç kimse ne halk siyasetçiye güvenecek ne siyasetçi yargıya güvenecek, ne olacak? Birbirimizi kontrol edeceğiz.

Sonuç olarak şunu söylüyorum: ne başkanlık sistemi ne parlamenter; yeni bir sistem arayışına girmeliyiz, bütün bu tecrübelerden, dünyanın tecrübelerinden yararlanmalıyız ve yeni bir sistem arayışına girmeliyiz diye düşünüyorum, teşekkür ederim.

Prof. Dr. Burhan Şenatalar/*Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi*

Teşekkür ediyorum. Her iki arkadaşıma da çok teşekkür ediyorum, çok değerli sunumlar yaptılar.

Ben şöyle bir örnekle başlamak istiyorum. Amerika'yla ilgili arkadaşlarımız da söylediler, çok uzun bir tarihsel gelişimin sonucunda ortaya çıkmış bir tabloyla karşı karşıya-

yız. Dolayısıyla orada iyi çalışıyor, demek ki bizde de iyi çalışır veya bizde nasıl iyi çalışır soruları aslında geçerli sorular değil.

Türkiye’de başkanlık sistemi neden isteniyor ve en çok kim istiyor; bu soruları tartışmamız lazım. Bu konuda da en güzel yazıyı bence Nuray Mert yazdı; *Diken* adlı yayın organında, internette bulabilirsiniz.

Aslında Türkiye, sistemler arasında nesnel bir tartışma süreci yaşıyoruz diye düşünürse, bence kendini aldatmış olur. Türkiye’de doğrudan doğruya Recep Tayyip Erdoğan’ın iktidar projesi ile toplum projesiyle ilgili olarak biz bu tartışmaya girdik. Recep Tayyip Erdoğan zorlamasaydı, ne barolarımız böyle bir şeyi istedi, ne üniversitelerimiz böyle bir şeyi istedi, ne de Türkiye’deki anayasa profesörlerinin büyük bir çoğunluğu böyle bir tartışmayı yararlı görüyorlar. Ben de bu tartışmayı mecburen yapılması gereken bir tartışma olarak görüyorum.

Bakın çok basit bir örnek vereceğim, Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’ne Sayın Abdullah Gül’ün atadığı yargıçlardan birinin ismini söyleyin lütfen: Abdullah Gül’ün Anayasa Mahkemesi’ne atadığı çok sayıda yargıçtan birinin ismini söyleyin? Bilen yok.

Atandığı tarihte kimsenin bilgisi dâhilinde değildi bu kişiler. Şimdi ben size Amerika Birleşik Devletleri’nde yüksek mahkemeye atama nasıl yapıyor, onu kısaca aktarmak istiyorum.

1987 yılında Ronald Reagan, Robert Bork isminde bir yargıcı atamak istedi; senato onayı gerekir, sadece senato onayı gerekmez, bu adaylar aylarca didik didik didilir. *New York Times*, *Washington Post*, NBC, ABC; hepsi aylarca bu adayın hangi tarihte hangi davada nasıl karar verdiğini didik didik ederler, hesap sorarlar ki o hesap sormaya direnmek her babayığidin harcı değildir. Sonunda Robert Bork senato tarafından reddedildi.

Benzer şekilde 2009'da Obama Sonia Maria Sotomayor isminde bir kadın yargıç getirdi, aylarca tartışıldı. Her iki olay olduğu zaman da ben Amerika'da bunu gözlemledim. Aylarca didik didik didiliyor.

Arkadaşlarımızın çok güzel anlattığı gibi, başarılı başkanlık sistemi: Güçlü bir kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğünün, yargı bağımsızlığının, siyasetin katılıma açık olduğu bir toplumda geçerli. Bu sistemin 200 seneyi aşan bir geçmişi var.

Oktay Bey'in saydığı gibi ben de üç-beş ay evvel *Wikipedia*'ya bir girip baktım, hakikaten başkanlık sistemi diye adı geçen ülkelerin çoğu aslında diktatörlüğü kurabilmek için başkanlık sistemini kurmuşlar.

Şu sorunun cevabını soruyorum: Tayyip Erdoğan, cumhurbaşkanı seçildiği 10 Ağustos gününden itibaren AKP kongresine müdahale ederek, Abdullah Gül'ün gelmesini engelleyerek anayasayı çiğnemiş midir, çiğnememiş midir?

Bütün anayasa profesörü arkadaşlarıma o tarihte sordum, durum nedir diye. "Seçildiği anda görevi bitmiştir"

dediler. “400 milletvekili lazım” diyen Cumhurbaşkanı hangi tarafsızlıkla bunu yapıyor ve Tayyip Erdoğan’ın istediği bir rejimi tartışıyoruz.

Şu nokta da çok önemlidir. Burada yapılan sunumlara da iktisat terminolojisinde “mukayeseli statik” denir, yani durağan bir sistemle bu tarafta bir durağan sistemi karşılaştırmaktır.

Geçiş süreci nasıl olacak? Başkanlık sistemine geçtiğiniz zaman bütün bakanlıkların teşkilatı nasıl etkilenecek? Bütün merkez, yerel yönetim ilişkisi nasıl etkilenecek? Bütün partiler meselesi, sevgili Oktay Bey’in üzerinde durduğu mesele nasıl değişecek? Yani kulağımızı tamamen tersinden gösteren bir tartışmanın içine kilitlenmiş durumdayız ve ben şunu net söylüyorum: Tayyip Erdoğan bunu bu kadar çok istiyorsa, onun dışında kimse de bu kadar çok istemiyorsa, bu tartışmada bir gariplik yok mu? Kusura bakmayın çok akademik bir katkı yapmadığının bilincindeyim ama 2007’den itibaren yaşanan süreçte, geldiğimiz yerde 2015 yazında Türkiye ciddi bir tehlike ile karşı karşıya, bunu samimiyetle söylüyorum, teşekkür ederim.

Doc. Dr. Ayşen Candaş/Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi

Evet, bir grup anayasa profesörü, bu konularda çalışan bir ekip, şu an tartışılmakta olan teklifin başkanlık sistemi falan olmadığını belirtiyorlar.

Levent hoca hiper başkanlık sistemi dedi. Şu anki tartışma Türk tipi başkanlık adı altında yapılan kuvvetler birliği-ne dayalı bir sistem.

Oktay Bey'in tespitini kimsenin yaptığını duymadım, bence çok orijinal bir şeydi: Bugüne kadarki 150-200 yıllık bir Osmanlı modernleşmesinden başlayan bir süreçten söz etti. İlk kez ikinci ve üçüncü ligdekilerin örnek alınarak yeni kurumlar kurulmasının düşünüldüğünü söyledi.

Yeni bir dönemeçte olduğumuzu düşünüyorum. Dolayısıyla siyasi konuşmamak, akademik-kuru bir şeyler söylemek çok zor; kuvvetler birliği sistemi zaten diktatörlük demektir, teknik adı bu göstergenin. Kuvvetler birliği teknik bir ad ama zaten bu diktatörlük demek.

Türkiye'de biliyoruz ki hiçbir kurum, var olan hiçbir siyasi kültür elemanı birbirini denetlemek üzerine çalışmıyor, bir biat kültürü var, hiyerarşik bir kültür var. Bunlar zaman içerisinde dönüştürecek, eşit özgürlükleri mümkün kılacak, herkesin sesinin çıkmasını, birbirini dinlemesini, birbirini denetlemesini mümkün kılacak kurumsallaşmalara gitmek yerine daha da halkı pasifleştirecek, keyfi bir iradeyi hiç sorgulamayacak hale getirecek, o manada toplumu geri götürecek bir siyasi kurumsallaşma öngörülüyor, bu da çok endişe verici, üzüntü verici.

İKİNCİ BÖLÜM

SORULAR – YANITLAR

1. Tur Sorular

Adil Demirci (Moderatör): Değerli konuklar şimdi panelin ikinci bölümüne geçiyoruz, söz salonda, öyle diyeceğiz. Soruları alacağız. Sizden ricamız, mümkün olduğu kadar soruya odaklanalım, kısa olsun, öz olsun, zamanımızı çok efektif kullanmak durumundayız. Yöntem olarak soruları topluca almak istiyoruz, hocalarımız gelen sorulara göre cevaplarını verecekler.

Ayhan Gündüz: Evvela hocalarıma çok teşekkür ediyorum. Benim Levent hocamdan bir tek beklentim var. Bir anayasa taslağından bahsettiniz, o anayasa taslağının detayları ve süreci, sonucu, beklentilerinizi açıklar mısınız? Tekrar teşekkür ederim.

Mustafa Özerden: Dünya üstünde başkanlık sisteminin en iyi uygulandığı yer Amerika denildi, doğrudur. Fakat bir başka söyleme göre de Amerika'yı aslında başkanlar yönetmez, orada iki partili başkanlı bir sistem var, bir hukuk sistemi muhakkak var ama bana göre tam başkanlık ve yarı demokrasili bir sistem var.

Dolayısıyla benim görüşüme göre biz Amerika'yı örnek alamayız. Yüzümüzü parlamenter sistemi ve hukuk sistemini de aldığımız kıta Avrupası'na dönmek zorundayız. Burada karşımıza Fransa yarı başkanlık örneği çıkıyor. Burada da esas olan bunun denenmesindeki sebep, güçler

ayrılığı. Yargının bağımsız olduğunu düşünür ve bir tarafa koyarsak esas olarak yürütme ve yasamanın ayrılması söz konusu. Bunu idealize ederken söylenen, kastedilen bir şey teknokratlar hükümeti. Bu hocalarımızdan öğrenmek istediğim şey şu: bu nasıl oluşabilir ve nasıl çalışabilir, teşekkür ederim.

Katılımcı: Bir çalışma ekibi kurulabilir mi? Türkiye'deki yerel yönetimler, siyasi partiler, seçimler ve cumhurbaşkanlığı üzerine Türkiye'nin demokratikleşmesini hedef alan bir çalışma ekibi kurulup doğru dürüst bir çalışmayla kamuoyunun karşısına çıkacak, yani bu işlerin çok tartışılacağı bir zamana kadar daha köklü bir çalışmayı kamuoyuna sunabileceği bir çalışma yapabilir miyiz?

Rahmi Ozan: Benim sorum, panelistlerin ortak görüşü Amerika'daki başkanlık sisteminin iktidardan düşmemesi ile ilgili birkaç neden sayılıyor; tarihsel ve toplumsal nedenler, fakat ortak bir görüş açıklandı: ABD'de eyalet sistemi olması ve işlerin çoğunun eyaletlerden yürütülmesi. Bizde yeni anayasa ile eyalet sistemine geçmeyi amaçlamadıkları söylendi, eyalet sistemi de gündemde midir; benim sorum bu.

Necmi Nazım: Başkanlık sisteminin bir şekilde Türkiye'yi diktatörlüğe sürükleyeceğini söylüyor herkes, herkes bundan endişeleniyor. Şu anki iktidar bir şekilde mecliste bulunduğu oy üstünlüğü ile de istediği yasayı geçirebiliyor,

istediği tasarrufları gerçekleştiriyor. Sizce Ak Parti hükümetinin başkanlık sistemine geçme isteğinin arkasındaki gerçek sebep nedir? bu birinci sorum. İkinci sorum da zaten “duygu ve düşünce olarak parçalanmış bir Türkiye var” dediniz, federalizm, bu parçalanmışlığı eyalet sistemi ile birlikte getirecek mi? yoksa Türkiye federalizmsiz bir başkanlık sistemini mi düşünecek. Teşekkür ederim.

Sadi Yumuşak: Şimdi burada başkanlık tartışmaları konusunda gündeme getirilmeyen bir nokta öncelikle şuydu zannedersem: Başkanlık sistemini sanki AKP gündeme getirmiş gibi bir şey oldu, ama yanlış hatırlamıyorsam ANAP ve Özal zamanında Türkiye'nin siyaset gündemine gelmiş bir konu bu. O yüzden sadece AKP ekseninde ele almak doğru olmaz herhalde diye düşünüyorum ve buradan hareketle Türkiye'nin parlamenter sistemi ve rejimin gelişimi içerisine oturtmaya çalışır mısınız?

19. yüzyılın ortalarından itibaren Türkiye'de gelen bir gelenek var. Şimdi ondan tamamen bambaşka bir şeye mi gidiyor? Mesela en azından 1920'den itibaren bu Cumhuriyet'i düşünecek olursak, Atatürk'ün ve sonra İnönü'nün başında bulunduğu sisteme nasıl bir sistem diyebiliriz? Sonra parlamenter sisteme daha benzer bir sistem var, 1980'e gelene kadar.

Şimdi yarı başkanlık defacto gibi bir durum var; bu perspektif içerisinde acaba nereye oturabiliriz, onu merak ediyorum.

Buna bağlı olarak Amerika'da başkanlık sistemi, Avrupa'da parlamenter sistem var diyorsunuz; peki, Türkiye bunun neresinde? Ne Avrupa'ya benzeyen bir yapımız ve geleneğimiz var, ne de Amerika'ya benzer; sosyal demokrat partimiz yok bizim, yani partilerimiz Amerika'daki gibi değil ama Avrupa'daki gibi de değil. O zaman bu işin içinden nasıl çıkacağız? Amerika'daki sistemle benzer yönleri aynı şekilde var gibi geliyor bana; iki partili, biraz ikili sistem falan; bu karşılaştırmayı da yaparsanız sevinirim.

Cihan Şenoğuz: Hitler rejiminin, başkanlık sistemi ve anayasa ile ilişkisini sormak istiyorum; teşekkürler.

1. Tur Yanıtlar

Prof. Dr. Oktay Uygun

Bana yöneltilen soruların benzer olanlarını birleştirdim ve bir kaç başlık altında topladım. Bir katılımcı "Amerika Birleşik Devletleri'ni örnek alamayız" dedi, bir başkası Fransa'nın yarı başkanlık sistemi hakkında ne düşündüğümü sordu, bir diğeri AKP'nin başkanlık sistemindeki ısrarının gerçek nedenini sordu. Bu ve benzer soruları dikkate alarak toparlayıcı bir açıklama yapayım.

Ben siyasetçi değilim; hangi hükümet sisteminin hangi partiye ne yarar sağlayacağını düşünerek hareket etmiyo-

rum. Benim açımdan önem taşıyan husus, hangi hükümet sisteminin hangi ülkede iyi işlediği veya işlemediğinin tespit edilerek bu bilgi birikimden kendi ülkemiz için bazı sonuçlar çıkartılabilesidir. Konuya bu açıdan baktığımda, benim için bütün hükümet sistemleri, iyi işletebildiğimiz takdirde benimsenebilecek modellerdir. Birini diğerine tercih etmemi gerektiren özel bir neden yok. Türkiye'nin parlamenter hükümet sisteminde ısrar etmesi gerekir diye bir iddiam yok. Eğer başkanlık veya yarı başkanlık sistemi ülkemizde demokrasiyi güçlendirecek, özgürlükçü bir düzenin inşasına katkıda bulunacak ve hükümet istikrarını daha iyi sağlayacaksa, neden bu modelleri benimsemeyelim. Anlatmaya çalıştığım şey, başkanlık modelinden beklenen yararların ABD dışında bu sistemi uygulayan hiç bir ülkede ortaya çıkmamasıdır. O ülkelerde bu yararların ortaya çıkmayışının nedenlerine baktığımda, benzer bir durumun Türkiye için de geçerli olacağını görüyorum. Başkanlık sisteminin ABD'de iyi işlemesine katkıda bulunan etkenlere konuşmamda değinirken disiplinsiz ve ideolojisiz partilerden, merkeziyetçi olmayan devlet yapısından söz ettim. Şimdi, başkanlık sistemini ülkemizde de iyi işletmek ve başarılı kılmak için parti sistemimizi ve devlet biçimimizi mi değiştireceğiz? Değiştirmek istediğimizi varsayalım. Kanunları değiştirerek, anayasa kurallarını değiştirerek bir ülkede disiplinsiz ve ideolojisiz partiler kurabilir misiniz? Partilerin bu yapısı, toplumsal gerçekliğin bir yansıması, siyasal kültürün bir ifadesidir ve hukuk kurallarıyla oynayarak değiştirilemez.

Bizde partiler disiplinlidir, partiler tepeden kurulur

Siyasi partiler kanununa bir hüküm koyarak parti disiplinini kaldırabilir, partileri ideolojilerinden arındırabilir misiniz?

Bunları yapamazsınız; bunlar siyasal kültürümüzün önümüze koyduğu olgulardır. Yapılması gereken, bu olguları dikkate alarak seçim, parti ve hükümet sistemlerinin demokrasiyi, yurttaş katılımını, insan haklarını güçlendirecek biçimde tasarlanmasıdır. Bizde partiler disiplinlidir ve tepeden kurulurlar. Tepeden kurulmayan bir parti hatırlıyor muyuz? Belki TİP'in kuruluşu kısmen bir istisna olabilir diye düşünebilirsiniz. Bu partinin ilk yıllarında sendikalarla ve demokratik kitle örgütleriyle yakın bağları vardı. Ama nihayetinde partiyi kuran çekirdek bir kadroydu ve süreç içinde diğer partiler gibi son derece merkezîyetçi bir yönetime sahip oldu.

Türkiye'nin bütün partileri küçük bir kadro tarafından yukarıdan aşağıya kurulan ve yönetilen partilerdir. Partinin kurucu kadrosu merkezi yönetimi oluşturur ve il ve ilçe düzeyindeki bütün örgüt yönetimlerini belirler. Parti politikası yine merkezde belirlenir ve tüm örgüte bildirilir. Kimin partiden milletvekili adayı olacağına yine merkez, çoğu kez parti başkanı tek başına karar verir. Alternatifini görmediğimiz için bize son derece doğal gelen bu hiyerarşik ve katı merkezîyetçi örgütlenmenin bir benzeri askeri bürokrasidir. Askeri örgütlenmede demokrasi olmaması doğaldır;

bu örgüt demokratik biçimde yönetilemez ama biz partilerden söz ediyoruz. Amerikan partilerine baktığımızda ne görüyoruz? Bu partilerin bir tepe örgütü yani merkezi yok. Eyalet ve yerel birimlerde kurulan partilerin başkanı seçmek için oluşturduğu gevşek bir koalisyon var. Kimin başkan, senatör veya milletvekili olacağına karar veren bir genel başkanları veya merkez yönetim organları yok. Parti politikası da, adaylar da aşağıdan yukarıya belirleniyor.

Partilerimizin disiplinli, ideolojik, merkeziyetçi ve hiyerarşik yapısını anayasaya bir hüküm koyarak kolayca değiştiremeyiz. Parti disiplini ve ideolojisi bakımından zaten hukuki araçların bir etkisi olmaz. Ama parti içi demokrasiyi güçlendirmek için hukuki düzenlemelerden yararlanabiliriz. Milletvekili adaylarının belirlenmesinde önseçim zorunluluğu getirilebilir, parti tabanının gücünü arttırmak için tek adaylı seçim çevreleri oluşturulabilir. Bu ve benzeri tekniklerle siyasal kültürümüzde şikâyetçi olduğumuz bazı unsurlar yumuşatılabilir, daha katılımcı, daha şeffaf bir örgütlenme sağlanabilir. Ancak bu, bir partinin iki hukukçusuna havale edilebilecek bir iş değildir. Hukukçusu, sosyoloğu, siyaset bilimcisi, tarihçisi ve diğer uzmanlarıyla donanımlı bir ekibin Türkiye'nin daha demokratik ve istikrarlı bir siyasal yapıya kavuşmak için neler yapılması gerektiğini tespit etmesi, ardından bunların kısa, orta ve uzun vadede hangi araçlarla gerçekleştirilebileceğini belirlemesi gerekir.

Neden başkanlık sisteminde ısrar ediliyor?

Başkanlık sisteminde ısrar edilmesinin gerçek nedeni nedir diye bir soru vardı. Sayın cumhurbaşkanının tek derdi bütün yetkileri elinde toplamaktır demiyorum. Ama söylemi hep bunu ön plana çıkartıyor. Bütün önyargılardan uzaklaşarak, başkanlık önerisinin ardında ilerde çıkabilecek hükümet krizlerini önleme, geçmişte koalisyon hükümetlerinin başarısızlıklarını tekrarlamama gibi düşüncelerin olduğunu varsayıyorum. Fakat şu soruya tatmin edici bir cevap bulamıyorum: Bütün bu ve benzeri amaçlara parti ve seçim sisteminde yapılacak değişikliklerle ulaşma imkânı varken, neden Türkiye'yi bir tek adam rejimine, milli şeflik sistemine dönüştürecek bir başkanlıkta ısrar ediliyor. Amaç etkili ve istikrarlı yönetim ise, bu amaca parlamenter sistem içinde revizyona gidilerek de ulaşılabilir.

Bazı siyasetçilerin parlamenter sisteme karşı rasyonel bir izahı olmayan antipatileri olabilir. Bunu da anlayışla karşılarım. O zaman, savundukları başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığı ilkesinin, hukuk devleti ilkesinin ve insan haklarının güçlü bir şekilde güvence altına alındığını göstermeleri gerekir. Neden parlamentonun gücünü, saygınlığını arttıracak, milletvekillerinin iradesini peşinen parti başkanına teslim etmesini önleyecek tek adaylı seçim sistemini ve önseçimi savunmazlar. Neden (ABD'de olduğu gibi) başkanın tüm atamalarına onay verecek ikinci bir meclisin kurulmasını savunmazlar? Nedeni gayet açık

görünüyor. Başkanlık modelini savunan iktidar cephesinde amaç tüm devlet yetkilerini tek adamın elinde toplamak, ABD’de olduğu gibi başkanın yetkisini sınırlamak değil. O nedenle ABD’nin başkanlık sistemi yerden yere vuruluyor, Obama için “zavallı” deniyor, gözler Meksika’ya, Rusya’ya çevriliyor.

Yeri gelmişken şunu da söyleyeyim: İster başkanlık sistemi ister parlamenter sistem olsun, Türkiye için ikinci meclisin yani senatonun kurulmasının yararlı olacağını düşünüyorum. 1961 Anayasası’nın getirdiği senato, yasama faaliyetini yavaşlattığı ve seçimle gelmeyen üyeleri bulunduğu için çok eleştirilmişti. Bu eleştirileri karşılayacak düzenlemelerle yeni anayasada senatonun kurulması yararlı olur. Başkanlık sisteminde başkanın politika belirleme ve üst düzey kamu görevlilerini atama yetkisini denetlemek için gerekli olan bu kurum, 1982 Anayasası’nın cumhurbaşkanına tanıdığı önemli yetkileri denetlemek için de gereklidir. Son yıllarda yüksek yargı organlarına veya kurul-lara yapılan atamaları düşünün: Kimsenin adını duymadığı, hiçbir liyakat şartını karşılamayan isimler kimsenin haberi olmadan atandı. ABD’de başkan bir yargıç atayacağı zaman Senatonun ilgili komisyonu adayın geçmişini didik didik eder, araştırır, sorgular. Daha önceki görevlerinde verdiği tüm kararlar incelenir, atanacağı kuruma ne katkı sağlayabileceği sorgulanır. Adaylar için çok zor ve yıpratıcı bir süreçtir. Çünkü her şey kamuoyu önünde tartışılır. Bu yöntem nedeniyle, başkanlar aday gösterirken kılı kırk yarar ve

senatonun gazabına uğramayacak saygın bir isim önerirler. Senato adayı yetersiz veya olumsuz değerlendirirse atama yapılamaz.

Bizim sistemimizde hiçbir kurum cumhurbaşkanının atamalarını denetleyemez. Cumhurbaşkanları da nadiren liyakatli insanlar atar. Üyeleri altı yıl görev yapmak üzere, yükseköğrenim görmüş, en az 20 yıl mesleki tecrübesi olan 50 yaş üzeri vatandaşlar arasından genel oyla seçilen 100 kişilik bir senatomuz olsa ve cumhurbaşkanının atama yetkilerini kuracağı komisyonların titiz incelemesi ile denetlese yararlı olmaz mıydı? Şu anda TBMM'nin kullandığı üst kurullara veya yargı yerlerine üye belirleme görevini de senatoya bırakmak gerekir. Buna karşılık, senatonun yasama prosedüründeki yetkisi azaltılabilir. Kanunların yapılmasında sadece istişari görüş bildirebilir veya geciktirici veto yetkisi kullanabilir. Anayasa değişikliğinde ise onayı mutlaka aranmalıdır. Eski cumhurbaşkanları senatonun doğal üyesi olabilir. Millet meclisinden daha uzun süre görev yapacak ve seçim dönemi farklı olacak böyle bir senato, karar alma süreçlerinde önemli bir yavaşlamaya yol açmadan iktidarın sınırlanmasına ve nitelikli kararların çıkmasına büyük katkı sağlardı. Siyasetin kalitesini yükseltir, “milli iradeyi temsil ediyorum” diyerek despotluğa soyunan siyasi aktörleri dizginlerdi.

İyi işleyen bir başkanlık modeli uzak ihtimal

Sorulardan biri, bu hükümet tartışmalarının sonunun nereye varacağı, muhtemel gelişmelerin ne yönde olacağı ile ilgiliydi. Türkiye'nin başkanlık sistemini benimseme

ihtimalini yüksek görmüyorum. Seçimler sonrasında, bu yöndeki bir anayasa değişikliğini AKP gündeme getirebilir. Şu anda karşı gibi duran HDP'yi de yanına çekmeyi kolaylıkla başarabilir. Bu partinin başkanı, her ne kadar “Erdoğan'ı asla başkan yaptırmayız” şeklinde propaganda yapsa da, siyaset bir pazarlık işidir. HDP'nin yeni anayasa bakımından önceliği hükümet sistemi değil, Kürtlere tanınacak statü (özerklik) dür. Yeni anayasada Kürtlere güçlü bir özerklik verilmesi karşılığında HDP'nin başkanlık modeline karşı çıkması için bir gerekçe kalmayacaktır. Çünkü Kürtlerin statüsü bu parti için varlık nedeni iken, hükümet modelleri sadece bir müzakere ve pazarlık konusudur. HDP barajı geçer ve AKP ile birlikte meclisteki oyları bir anayasa değişikliğine yeterse, bunu gerçekleştirmek için çalışacaklardır. Yüksek ihtimal gibi görünmese de, bu koşullar seçimlerden sonra oluşabilir.

Benim bu konuda asıl vurgulamak istediğim nokta şudur: Bir anayasa değişikliği ile başkanlık sistemi getirilse bile, bu model ABD'nin başkanlık sistemi gibi olmayacaktır. Anayasa hukukçularının “başkancı” sistem diye adlandırdıkları, bir tür *milli şeflik* sistemi olacaktır. Çünkü ABD'de bu sistemin iyi işlenmesini ve mutlak iktidara dönüşmesini engelleyen koşullar bizde yok. Kimsenin de bu koşulları gerçekleştirme gayreti yok. Üstelik bu koşulların bazıları anayasa maddeleri değiştirilerek elde edilemez; ancak çok uzun süre içinde, siyasal kültürün değişmesiyle gerçekleştirilebilir. Keşke, siyasetçilerimiz bu durumun

farkına varsa ve olası hükümet krizlerini önleyecek başka sağlıklı reformları gerçekleştirse. Nedir bunlar? Konuşmamda da değindiğim gibi, seçim sistemini değiştirerek ABD ve İngiltere'deki gibi iki partili yapıyı teşvik edebiliriz. Seçim çevresini tek adaylı yaparak güçlü yürütüme karşısına güçlü bir parlamento çıkartabiliriz. Yargıyı gerçekten bağımsız, tarafsız ve prestijli kılacak reformları yapabiliriz. Mutlak ve keyfi iktidarı engelleyecek kuvvetler ayrılığını sağlayabilir, anayasal denge ve fren sistemlerini etkin kılabiliriz. Bunları yaptığımızda, hükümet istikrarı da sağlanacağından model değiştirmeye gerek kalmaz. Yine de değiştirilmek istenirse, diktatörlüğe dönüşmeyen, tek adam rejimi gibi çalışmayan bir yarı başkanlık veya başkanlık sistemini kurma imkânımız olur.

Benim önerim, Türkiye'de siyasetin iki ana parti etrafında kümelenmesini sağlayacak köklü reformlar yapılamıyor veya yapılmak istenmiyorsa, mevcut sistemin yaratabileceği olası hükümet krizlerini ve hükümet istikrarsızlığını önlemek için yarı başkanlık benzeri bir modeli küçük anayasa değişiklikleri ile kurumsallaştırmaktır. Fransız benzeri bir yarı başkanlık modeliyle, bir partinin tek başına güçlü bir hükümet kurduğu durumlarda, cumhurbaşkanı geri plana çekilir ve sistem tipik bir parlamenter model olarak çalışır. Buna karşılık, seçimlerden hiç bir parti tek başına hükümet kuracak çoğunlukla çıkmamışsa ve kurulan koalisyonlar başarılı olamıyorsa, başkan yürütme yetkisinin önemli bir kısmını üstlenerek devlet çarkının etkin biçimde dönmesini

sağlayabilir. Hükümet istikrasızlığını önlemek için, Cumhurbaşkanı hem seçimlerin yenilenmesine karar vermek, hem de belirli bir süre yürütme iktidarını kullanmak bakımından daha güçlü yetkilerle donatılabilir. Bu durumda hükümet modeli parlamenterden çok yarı başkanlık benzeri olacaktır. Kuşkusuz, cumhurbaşkanının hangi yetkileri ne zaman ve nasıl kullanacağı iyi belirlenmeli ve başbakanla bir yetki çatışması yaşanmamalıdır. Böyle bir modelin de ön şartı, yargı bağımsızlığının ve kuvvetler ayrılığının güvence altına alınmasıdır. Bunlar sağlanmadan atılacak adımlar rejimin daha da otoriterleşmesiyle sonuçlanacaktır. Keşke, siyasal aktörlerimiz hükümet istikrarı ve etkili icraat sorunlarına seçim barajları veya cumhurbaşkanının yetkilerini arttırmak gibi teknik çözümler yerine daha köklü çözümler önerebilse: Hemen her seçimde sağlam bir çoğunluğun desteğine sahip hükümetleri ortaya çıkartabilecek bir seçim ve parti sistemini hayata geçirecek reformları yapabilse. Bunlar yapıldığında, parlamenter sistem, sembolik yetkileri olan bir cumhurbaşkanıyla pekâlâ iyi bir biçimde işleyebilir.

Başkanlık sisteminden sonra eyalet sistemine mi geçilecek?

Sorulardan biri, başkanlık sisteminin ardından eyalet sistemi mi gelecek? Şeklindeydi. Hükümet sistemleriyle devlet biçimleri arasında bir zorunluluk ilişkisi yok. Üniter bir

devlet başkanlık veya parlamenter sistemi benimseyebileceği gibi, federal bir devlet de her iki hükümet sisteminin birini kabul edebilir. Örneğin federal devlet biçimini benimseyen ABD, Brezilya ve Arjantin başkanlık modelini, Belçika, Kanada ve Hindistan parlamenter modeli kurumsallaştırmıştır. Bunun gibi, üniter devlet biçimine sahip Türkiye, İsrail ve İtalya parlamenter modeli, Şili, Endonezya ve Filipinler başkanlık modelini benimsemiştir. Dolayısıyla, ikisi arasında mantıksal bir bağ yok. Türkiye bakımından bu soruyu düşündürten husus, hükümet sistemi arayışı ile merkezîyetçilikten uzaklaşma arayışlarının aynı tarihsel keşite denk gelmesidir. Bir de tabii, bu modelleri talep eden kesimlerin tek başına anayasa değişikliğini gerçekleştirecek güce sahip olmaması ve ancak el ele vererek bu değişikliği yapabilecek olmalarıdır. Bu durumda, seçimlerin ardından AKP'nin başkanlık isteğine karşılık, HDP'nin, federal olmasa bile özerk bölgesel bir üniter devlet modelini aynı reform paketi içine yerleştirip meclisin gündemine taşınmasını bekleyebiliriz.

Bir an için, yeni anayasada bölgesel devlet veya federal devlet modelinin benimsendiğini varsayalım. Bu modelin işleyişi nasıl olurdu? Siyasal kültürümüze hâkim olan merkezîyetçi eğilimler nedeniyle, kağıt üstünde “federal” bile olsa, sistem bir tür üniter devlet gibi işlerdi. Bu durumu, anayasasında federalizmi kurumsallaştırmış Latin Amerika ülkelerinde, Hindistan'da veya Rusya'da görüyoruz. Bu ülkelerde federal (merkezi) yönetim, resmi ve gayri resmi yol-

ları kullanarak eyaletlerin özerkliğine müdahale ediyor ve pek çok alanda eyaletlere ait yetkileri fiilen kendisi kullanıyor. Federal sistemi işletmek de bir siyasal kültür sorunudur ve kuvvetler ayrılığını, yargı bağımsızlığını, hukuk devletini gerçekleştirememiş devletlerin yapabileceği bir iş değildir.

Türkiye’de siyaset, bir toplum mühendisliği olarak görülüyor.

Türkiye’de bu işi güçleştiren özel bir durumdan da söz etmeliyim. Bizim partilerimiz, siyasal yelpazenin neresinde konumlanmış olursa olsunlar, bir toplum projesine sahiptirler. Meşrutiyetten bu yana, partilerimizin tümü, toplumu bir noktadan alıp başka bir noktaya götürmek; yeni bir toplum ve bu toplumun temeli olacak yeni bir insan yaratmak amacını benimsemiştir. Bu bazen laik bir toplum, bazen dindar (ve kindar) bir toplum, bazen sosyalist veya milliyetçi bir toplum olabilir. Bu amaca paralel olarak, her parti, toplumu yeni bir kimlik üzerine inşa etmeyi hedefler. Bu kimlikler de dini, mezhepsel, milli, sınıfsal vb. olabilir. Kimliği ifade edecek terimler de farklılaşır: Türk, Türkiyeli, Türk ve Kürt Federasyonu, İslam Devleti vb. Bu denli farklı ve köklü dönüşümler, tabandan yükselen güçlü bir talep olmadığı sürece ancak devlet yetkilerinin merkezde toplanması suretiyle, otoriter usullerle ve tepeden yapılabilir. Tepeden yapılan değişikliklerin başarılı olma şansı ayrıca tartışılabilir. Burada

vurgulamak istediğim nokta, ademi merkezîyetçiliği, özerkliği veya federalizmi savunan partilerin bile, toplumu toplum mühendisliği yoluyla köklü biçimde değiştirmek istemeleridir. Bu istek kaçınılmaz biçimde merkezîleşmeyi getirecektir. Anayasada federal yazsa bile, devlet çarkı üniter ve merkezîyetçi olarak işleyecektir. Başka türlü yeni bir toplum inşa edilemez. Yetkiyi özerk bölgelere veya eyaletlere aktardığınızda, her biri farklı biçimde kullanacak ve arzu ettiğiniz yeni toplum şekillenmeyecektir.

İyi işleyen federal sistemlerde, ulusal partiler yeni bir toplum yaratmak değil, var olan toplumu iyi yönetmek amacındadır. Toplum zaten mahalleden, şehirden, bölgeden ve eyaletten başlayarak kendi kendisini yönetir. Federal yönetim, kendi kendini yöneten toplum için ulusal güvenliği sağlayacak, ekonomide ulusal düzenlemeyi yapacak bir çatı işlevi görür. Topluma yeni bir biçim, yeni bir kimlik veya yeni bir ideoloji vermeye gayret etmez. Esasen, federal veya üniter yapılı olsun, çoğulcu-özgürlükçü demokrasilerde devletin böyle bir görevinin olmadığı kabul edilir. Türkiye’de siyasal partiler toplum mühendisliğinden vazgeçmedikçe, genel olarak da siyaset, yeni bir toplum yaratma sanatı değil, var olanı idare etmek uğraşı olarak anlaşılmalıdır, katı merkezîyetçi bir yönetim tarzından başkasına sahip olmamız zor gözüküyor. Tabii, bu merkezîyetçilik ve toplumu yeniden dizayn etme çabası, çoğu kez hukukun üstünlüğü ilkesiyle, insan haklarıyla, yargı bağımsızlığıyla ve demokrasinin evrensel ilkeleriyle çelişecektir.

Günümüzün istikrarlı çoğulcu-özgürlükçü demokrasileri, uzak geçmişte devrimler veya köklü reformlarla arzu ettikleri toplumun temel taşlarını döşemişler, anayasalarını buna göre biçimlendirmişlerdir. Oralarda siyaset artık yeni bir toplum yaratmak için değil, mevcut toplumsal yapıyı veri kabul edip onu daha iyi idare etmek için, mevcut yapı içinde toplumsal kesimlerin hak ve çıkarlarını savunmak için yapılıyor. Türkiye henüz modernleşme sürecini tamamlamadığı, demokrasinin temelini oluşturan rasyonel bireyi ortaya çıkaramadığı ve kimlik sorunlarını çözemediği için, siyaset bu konular üzerinden bir toplum mühendisliği olarak yapılıyor. Bu da, merkezîyetçi ve otoriter eğilimlerin güçlü olduğu bir siyasal iklime yol açıyor.

Almanya parlamentosu dört yıllığına yetkisini Hitler'e devretti

Hitler'le ilgili bir soru vardı. Almanya'da Adolf Hitler 1933'te iktidara geldiğinde, 1919 Weimar Anayasası yürürlükteydi. Bu anayasa federal devlet biçimini benimsemişti. Hitler'in ırkçı ideolojiye dayanan otoriter ve totaliter rejimini kurmak için ilk yaptığı işlerden biri, anayasaya dokunmadan eyaletlerin özerkliğini kaldırmak olmuştur. Eyaletlerin yasa, yürütme ve yargı organlarını işlevsiz kılmış ve onları merkezden atadığı valilerle yönetmiştir. Yetkileri merkezde toplamadan diktatörlük kurulamaz. Almanya'daki merkezi-

leşme bununla kalmamış, devlet iktidarı merkezde de kuvvetler ayrılığını anlamsız kılacak biçimde iktidar partisinde ve giderek onun liderinde toplanmıştır. Dinleyicimizin de belirttiği gibi, federalizm, tıpkı kuvvetler ayrılığı ilkesi veya hukukun üstünlüğü ilkesi gibi iktidarı sınırlayan bir ilkedir. Alman ırkının üstünlüğü esasına dayanan totaliter bir rejimi, iktidarı sınırlayan bu ilkeleri gözeterek kurmak mümkün olamazdı; o nedenle hem federalizm, hem de iktidarı sınırlayan diğer tüm ilkeler reddedildi. Katı, hiyerarşik, militarist bir devlet düzeni oluşturuldu.

Almanya örneğini ilginç kılan durum, Hitler'in demokratik rejimi yıkıp bir diktatörlük inşa etmesinin bir darbe veya devrim yoluyla değil, en azından başlangıçta demokratik usullere uyularak gerçekleştirilmesidir. Diktatörlüğe doğru atılan bütün adımlar, biçimsel olarak hukuka ve demokratik usullere uygundu ancak önemli provokasyonlar vardı. Hitler'i diktatörlüğe götüren süreç, meclis binasının yakılması ile başladı. Yangın emrini Hitler'in verip vermediği meçhul; ama sorumluluk komünistlerin üzerine yıkıldı, büyük çaplı tutuklamalar başladı. Hitler, düzeni sağlamak için Meclisin onayı gerekmeksizin anayasaya aykırı yasa çıkarabilme yetkisi istiyordu. Kısa süre içinde, bu yetkiyi içeren Olağanüstü Yetki Yasası meclise sunuldu. Yasanın kabulü 2/3 çoğunlukla mümkün olduğundan, Nazilerin yanı sıra muhafazakâr milletvekillerinin de olumlu oyu gerekiyordu. Oylama günü, toplantının yapılacağı opera binasına ulaşmaya çalışan 81 komünist ve 12 sosyal demokrat millet-

vekili gözaltına alındı. Yetki yasası sosyalistlerin 94 oyuna karşı 444 oyla kabul edildi. Bu yasayla, dört yıl süreyle yasa yapma, bütçeyi denetleme, yabancı devletlerle yapılan antlaşmaları onaylama ve anayasada değişiklik yapma yetkisi Parlatentonun elinden alınır ve Hitler'in kabinesine verilir. Başbakanın çıkartacağı yasaların da anayasaya aykırı olabileceği kabul edilir. Böylece, Almanya'da parlamenter demokrasi son bulur, muhalefet partileri ve sendikalar kapatılır, tek parti rejimine geçilir.

Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, bizde Kurtuluş Savaşı yıllarında bile meclis yetkisini böylesine cömert biçimde devretmemiştir. Mustafa Kemal'in bağımsızlık savaşını örgütlemek için zorunlu gördüğü ve meclisten talep ettiği *Başkomutanlık Yetki Yasası* üç aylıktır. Bu yasayla meclis yasama yetkisini tamamen devretmez; yalnızca savaşın yürütülmesi için zorunlu olan kararların alınmasına izin verir. Diğer tüm konularda yasama yetkisini meclis kullanmaya devam edecektir. Meclis ayrıca, her üç ayın sonunda yetki yasasının uzatılıp uzatılmayacağına karar verir. Bir keresinde de bu süreyi uzatmamıştır.

Federalizm parçalanmışlığı artırır mı?

Son soru şöyleydi: "Federalizm parçalanmışlığı artırır mı?"

Bütün ülkelerin toplumsal yapılarında şu ya da bu ölçüde etnik, dilsel, dinsel, kültürel veya ideolojik farklılık-

lar bulunur. İster üniter, ister federal yapılı olsun, bütün devletlerin amacı bu farklılıkları kapsayan bir üst kimlik inşa etmektir. Bazı ülkelerdeki bu tür farklılıklar tarihsel derinliğe sahip olup kökleşmiştir, coğrafi alanlarda kümelmiştir, güçlü bir toplumsal kimliğe dönüşmüştür. Bu tür toplulukları barındıran ülkeler genellikle federal devlet sistemini veya özerk bölgelere sahip üniter devlet biçimini benimser. İsviçre, Kanada, Belçika, Bosna-Hersek örneklerinde olduğu gibi: Bu dört ülkeyi merkezîyetçi bir üniter devlet modeliyle yönetmek mümkün değildir. Bunu yapmaya çalışırsanız, ülkeyi oluşturan topluluklar ayrılmak; kendi bağımsız devletlerini kurmak veya komşu bir devlete katılmak isteyecektir. Bu örneklerde federalizm farklı toplulukları bir arada tutan, onları tek bir devlet çatısı altında birleştiren bütünleştirici bir işleve sahiptir.

Bu konuda yakından tanıdığımız Kıbrıs da iyi bir örnektir. Bu adadaki Türk ve Rum toplumları bir gün tek bir devlet çatısı altında birleşecekse, bu ancak federal bir devlet biçimiyle olabilecektir. Üniter yapılı bir Kıbrıs devleti, adadaki Türk varlığının kültürel kimliğinin korunması bakımından büyük sıkıntılar yaratır. Çünkü ada nüfusunun yaklaşık % 80'i Rum, % 20'si Türk kökenlidir. Rumların sayısal üstünlüğü, bütün karar alma mekanizmalarında Türklerin dışlanmasına ve Rumların her kararı tek başına (demokratik biçimde) alabilmesine imkân tanır.

Soruyu soran dinleyicimiz, muhtemelen, federalizmin sosyal yapıdaki parçalanmışlığı arttıran, üniter yapının ise

azaltan bir işlevi olacağını düşünüyor olabilir. Ancak toplumsal yapıdaki farklılıkların derinleşmesi ile üniter ve federal devlet biçimleri arasında bu kadar doğrudan bir etkileşim yoktur. Toplumsal parçalanmışlığın derinleşmesi pek çok etkene bağlıdır. İsterseniz kendi ülkemizi örnek alalım: 1980'lerden itibaren ayrılıkçı bir silahlı örgüt, bu ülkede on binlerce genci dağa çıkarmayı başardı. Güvenlik güçleriyle girdikleri çatışmalarda 40 bin civarında kayıp vermesine rağmen, bu örgüt hala güçlüdür ve binlerce elemana sahiptir. Bugün geldiğimiz noktada, bu örgütün askeri yöntemlerle tasfiye edilemeyeceği kabul edilmiştir. Peki, bu ayrılıkçı örgüt hangi ortamda doğdu? Türkiye federal olduğu için, Kürtlere bölgesel özerklik tanıdığı için veya ademi merkezietçi bir devlet yapısına sahip olduğu için mi? Tam tersine, çok katı bir merkezietçi yapısı olduğu halde bu olabildi. Bazen katı merkezietçilik ve baskıcı politikalar etnik, dinsel veya kültürel açıdan farklılaşan toplulukların üst (milli) kimliği reddetmesine, ayrılıkçı bir ideolojiye yönelmesine vesile olabilir.

Belçika örneği de bu konuda çok çarpıcıdır. Bu ülke 1830 yılında kurulduğunda, iki farklı toplumdaki (Flamanlar ve Wallonlar) oluşmakla birlikte, siyasal yapısı iki toplumlulu bölünmüşlüğü yansıtmaktan uzaktı. Wallon toplumunun üstünlüğüne dayanan, üniter, merkezi, jakoben ve tek resmi dili olan bir devlet söz konusuydu. Flamanca konuşan nüfus Fransızca konuşan nüfustan fazla olmasına rağmen, resmi dil Fransızcaydı. Zamanla, genel oy hakkının tanınma-

sı ve demokratikleşme süreciyle paralel biçimde, Flamanların siyasal yaşamda etkinliğini arttıran, iktidarın paylaşımını amaçlayan ve toplumların özerkliğini sağlayan çeşitli düzenlemeler yapıldı. 1898'de yasaların iki dilde yayınlanacağı, 1932'de yönetim kademelerinde, orduda, adli kurumlarda ve eğitim kurumlarında iki dilin kullanılacağı esası benimsendi. 1962 yılında iki dillilik bölgeselleştirildi: Wallonia illerinde Fransızca, Flander illerinde Flamanca kullanılmaya başlandı. Daha sonraki yıllarda, 1980, 1988 ve 1993 anayasa değişiklikleri ile Belçika üniter devlet yapısını terk edip federalizmi benimsedi. Günümüzde, Brüksel'de kümelenen küçük bir elit topluluk dışında Belçikalılığı savunan kalmadı. Ülkenin dil esasına göre iki ayrı devlete bölünmesi veya gevşek bir federasyona dönüşmesini isteyenler çoğunluktadır.

Bu örneğe bakarak nasıl bir sonuç çıkartabiliriz? Federalizm bu ülkede parçalanmışlığı arttıran bir işlev mi gördü dersiniz? Yoksa eski katı merkezîyetçi yapı sürdürülseydi ülke daha önce mi parçalanırdı? Ayrıca, Flaman toplumunu yok sayan eski merkezîyetçi yapıyı Avrupa'nın göbeğinde 20. yüzyılda sürdürmek mümkün müydü diye de sormak gerekir. Belçika'da federalizmin parçalanmışlığı arttırdığını kabul ederseniz, Almanya'da, Avusturya'da veya İsviçre'de federalizmin aynı etkiyi neden yapmadığını nasıl açıklayacağız? Öyle anlaşılıyor ki, ulusal bir kimlik etrafında toplumsal dayanışmanın sağlanması pek çok etkene bağlıdır. Bu etkenler uyumlu biçimde bir araya getirilemediğinde, benimsenen devlet biçimi ne olursa olsun ayrışma, bölün-

me ve parçalanma ihtimali vardır. Üniter devlet biçiminin en katı merkezîyetçi modeli bile bölünmeye, parçalanmaya karşı bir bağımsızlık sağlamaz. Aynı şekilde, toplumsal bölünmüşlük çok derinleşmişse, en gevşek federasyon bile birliğin devamını garanti etmez.

Prof. Dr. Levent Köker

Ayhan Bey 2007 Anayasa meselesini sordu. Bu konumuzla doğrudan bağlantılı değil ama kısaca söyleyeyim, bu 2007 Nisan'ındaki cumhurbaşkanı seçiminin Anayasa Mahkemesi'nin o acayip kararıyla çıkmaza girmesinden sonra hem seçimleri erkene alan bir kararı vardı hükümetin, hem de anlaşılan yeni bir anayasa yaparak önümüzü açalım diye bir düşünce oluşmuş.

“Mış” diye konuşuyorum, çünkü Tayyip Erdoğan, Ergun Özbudun hocayı arayıp bir ekip kurarak yeni anayasa için bir taslak hazırlaması ricasında bulunmuş.

Anladığım kadarıyla, ekip için de belki kendi siyasi görüşlerine yakın zannettikleri veya öyle düşündükleri birkaç isim de söylemişler ama Ergun Bey bana, Haziran 2007'de telefon edip böyle bir ekipte yer alıp alamayacağımı sordu. Benim birinci sınıftan beri hocam olan birisi Ergun Bey, başka bir şey söylememe de gerek yok kendisi hakkında, dolayısıyla ben pek de fazla düşünmeden kabul ettim.

Biz Haziran 2007'de çalışmaya başladık, 2007 Eylül'üne kadar çalıştık.

2007 Eylül başında tesadüfen ben bir konferans için Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiğim sırada, geri kalan beş kişilik ekip, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ileri gelenlerine bu taslak çalışmayı Sapanca'da bir ortak toplantı yaparak, sundular.

AKP "işte yeni anayasa taslağımız bu" diye halkın önüne çıkacaktı

Sonradan, Adalet ve Kalkınma Partisi, yetkili kurullarında bu anayasa taslağını görüşecekti ve "İşte yeni anayasa taslağımız bu" diye halkın önüne çıkılacaktı.

Bu hiçbir zaman olmadı biliyorsunuz, dolayısıyla o çalışma orada öyle kaldı.

O çalışmada, bizim üzerinde altı kişi olarak anlaşılmadığımız temel konular, sonradan, Uzlaşma Komisyonu'nun da üzerinde anlaşamadığı temel konular arasında yer alıyor. Bunlardan sonra şu meşhur 66. maddedeki "Türk vatandaşlığı"nın nasıl yazılacağı konusunda: Mesela üç alternatif sunduk, bu alternatiflerden hangisini AKP benimsedi bilmiyoruz ama Uzlaşma Komisyonu'ndaki performanslarından anlıyoruz ki önce "Türk" kelimesi, Türk olarak vatandaşlığı tanımlamaktan mesela vazgeçecekken, sonra işte yeniden bir "Türk"e dönme oldu.

Mesela anadilde eğitim yasağını biz anayasadan çıkartmıştık, o konuda aramızda bir anlaşmazlık olmamıştı ama "Genelkurmay Başkanı'nın Statüsü" savunma bakanına mı bağlansın, başbakana mı yoksa cumhurbaşkanına mı bağ-

lansın? Cumhurbaşkanına karşı bir sorumluluk filan gibi bir düzenleme; orada da üç alternatif sunduk filan.

İşte en fazla yapabildiğimiz başlangıcını biraz nötrali-ze etmek, Atatürk milliyetçiliği, “Kutsal Türk Devleti’nin bütünlüğünü belirleyen bu anayasa” gibi ifadeleri ortadan kaldırmak, bir de yerel yönetimlerin kendi gelir kaynakla-rını temin etmek üzere kendilerinin karar alabileceklerinin önünü açan bir düzenleme yapmak, ki sonradan değerli profesör Birgül Ayman Güler “Bu anayasayla federalizm getirilmek isteniyor” diye bize epey bir çıkışmıştı.

Bazıları da “Laiklik elden gidiyor” dediler, çünkü biz Di-yanet İşleri Başkanlığı’nı da anayasadan çıkarma konusun-da anlaşmıştık, bu da “Laiklik elden gidiyor” oldu.

Bir de 24. maddedeki bu zorunlu din dersleri konusun-da anlaşmamıştık, mesela orada ben, bu hükmün kaldırılmasından yanaydım ama bazı arkadaşlar kalmasından yanaydı. Bu tartışmalı konularda çok alternatifli bir metin çıkardık. Sonraki cevval tartışmalara bakınca, bizim hazırla-dığımız 2007 taslak metni, bayağı zavallı bir 1982 revizyo-nu gibi kaldı ama, o zamana göre bakarsanız, son derece radikal değişiklikler öneren bir anayasaymış gibi epeyce de şimşek çekmiştik, hâlbuki aslında öyle değildi.

Kıta Avrupa’sında bir başkanlık sistemi olmadığı, baş-kanlık sistemi daha ziyade Amerika kıtasına has bir şey veya bazı Afrika ülkelerinde var. Galiba Uzakdoğu’da da örnekleri var. Ben çok ayrıntısını bilmiyorum ama Kıta Av-rupası daha ziyade parlamenter veya Vilajlı’nın katkısıyla kullandığımız tabir olarak yarı başkanlık.

Nerelerde başkanlık sistemi var

Prof. Dr. Oktay Uygun: Nerelerde başkanlık sistemi var, bir liste var, isterseniz okuyayım mı?

Afganistan, Angola, Arjantin, Bolivya, Brezilya, Brundi, Şili, Kolombiya, Komorro Adaları, Kongo, Kosta Rika, Kıbrıs, Ekvator, El Salvador, Gana, Guatemala, Honduras, Endonezya, Kenya, Liberya, Maldivler, Meksika, Nikaragua, Nijerya, Panama, Paraguay, Filipinler diye gidiyor...

Prof. Dr. Levent Köker: Şimdi buradaki sıralamaya çok şaşırmayın. Benim aklımda yanlış kalmadıysa Amerika kökenli ciddi bir kuruluş olan Freedom House'un bu özgürlüklerle ilgili ülkeleri sınıflandırması var, buradaki ülkelere bazıları Türkiye'den daha özgür ülkeler, adını duyunca bura nere dediğimiz pek çok ülke aslında Türkiye'den özgür görünüyor. Türkiye yarı özgür statüde, hatta en son 2013 raporunda galiba basın özgürlüğünde, özgür olmayan ülkeler kalsifikasyonuna düştü. Tabii başkanlık sistemiyle demokrasi arasında ve tabii ki özgürlükçü bir demokrasi arasında ve gelişmişlik arasında ilişki var.

Sayın cumhurbaşkanı son derece çelişkili bir biçimde ve kendi işine geldiği şekilde birtakım korelasyonlar kuruyor. Mesela "Amerika Birleşik Devletleri'nin dünyanın en büyük ekonomisi" olduğunu söylüyor, sonra diyor ki "Amerika Birleşik Devletleri en iyi demokrasi, en gelişmiş demokrasi" diyor;

Ne sistemi var?

Başkanlık sistemi, yani alalım: Sonra ama “Obama sağlık reformu bile yapamıyor, zavallı” diyor.

Amerika dışında galiba başkanlık sistemi yok

Amerika’da başkanlık sistemi var ve sanki demokrasinin işlemesi ve büyük bir ekonomik performans göstermesi buna bağıymış gibi söyledikten sonra, Amerikan başkanının yetkilerinin azlığından şikâyetle daha yetkili bir başkanlık makamının talep edildiğini anlıyoruz.

Daha yetkili bir başkanlık makamının talep edildiğini anlıyoruz ama daha yetkili bir başkanlık kurumuna sahip olan ülkeler, Oktay’ın bahsettiği Meksika vesaireye baktığımız zaman da, onlar dünyanın en gelişmiş ülkeleri filan değiller. O yüzden ben de merak ettim, hani zaten böyle bir şey çıkacağını bekliyordum da, arada bir-iki arkadaşına da söyledim, dünya gelişmişlik, “İnsani Gelişmişlik Endeksi” var, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın, yani G20’ye baktığınız zaman orada sadece gayri safi milli hâsıla büyüklüğüne göre dünyanın ilk 20 büyük ekonomisini sıralıyorsunuz, ama “Human Development Index”e girdiğiniz zaman beşeri gelişmişlik endeksindeki yeri önemli ülkelerin, asıl o önemli, çünkü sadece ekonomik büyüklük değil yoksulluk, eğitim, yeni doğanların ölüm oranları vs. yaşam kalitesiyle ilgili, gelir dağılımıyla ilgili de göstergeler var.

Şöyle ilk 20’ye ben baktım, Amerika dışında galiba başkanlık sistemi yok gibi, şimdi yanlış bir şey söylemeyeyim

ama Amerika Birleşik Devletleri başkanlık sistemi bakımından bir istisnai olarak duruyor, aynı zamanda, başkanlık sisteminin özgürlükçü bir siyasi rejimle birlikte çalıştırabilmek bakımından da bir istisna.

Ünlü, çok değerli bir Amerikalı anayasacı olan Bruce Ackerman var, ondan bir cümle ile bahsetmek isterim. “Amerikan sisteminin ihraç edilemezliği” üzerine epey ciddi ve temellendirilmiş yazıları var. Ona rağmen biz, yok ille de Amerikan sistemini alacağız diyorsak o başka ama, öyle bir niyetimizin de olmadığı açık.

Başkanlık sistemi ile ilgili ikinci bir şey var: Bizim ölçüğümüzdeki ülkelerde, yani yüzölçümü ve nüfus büyüklüğü olarak bu kadar büyük bir toplumda, Kıbrıs Cumhuriyeti’ni başkanlık sistemi olarak görüyoruz ama tabii orada bir Ada’dan bahsediyoruz ve Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Türk tarafı, zaten şimdi o cumhuriyetin içinde değil; 1 milyonluk nüfustan bahsediyoruz. Meksika’ya, Şili’ye, Arjantin’e, Brezilya’ya falan baktığımızda oralarda başkanlık sistemi var ama bunların büyük çoğunluğu federasyon; bir defa bunu tespit etmemiz lazım.

Başkanlık sisteminin olduğu ülkelerde iki meclis meselesi var

Sayın cumhurbaşkanına da buradan bir not göndereyim, zannederim danışmanları onu yanlış bilgilendiriyorlar: “G20

ülkelerinin 10'u başkanlık" diyor, G20 ülkelerinin 6'sı başkanlık, 10'u değil. Yarı başkanlığı da başkanlık sayarsanız, Güney Kore ile Fransa'yı ekleyip 8'e çıkabiliyor; bilmiyorum Oktay buna bir şey der mi ama benim gözlediğim, bir defa 10 değil 6 ve bu 6'nın 5'i federasyon. Bir tek Endonezya federasyon değil, dolayısıyla biz başkanlık sistemini tartışacaksak, hakikaten çok ciddi olarak söylüyorum bunu— *federasyonla ilgili sorular da soruldu*- ben federasyona, böyle peşin peşin, zaten karşı değilim. Zaten Türkiye'de bir federasyon talebi olan bir siyasi parti de var biliyorsunuz. Hak Par; Anayasa Mahkemesi'nin kapatılma şerhinden de ancak kurtuldu 2008'de. Kürt meselesine çözüm bağlamında Hak-Par'ın önerdiği, bir federasyon çözüm. Her hâlükârda bir defa şunu da burada söylemiş olalım: Bizim, bir hükümet sistemini tartışmamız lazım. Mutlaka ve mutlaka yeni bir anayasa bağlamında olabilecek bir tartışma ve bu yeni anayasanın, sadece yasama yürütme ilişkilerine indirgenemeyecek kadar geniş ve derin başka bir bağlamı var. O da, Kürt meselesi başta olmak üzere, Türkiye'nin toplumsal çoğulculuktan kaynaklanan siyasi talepleri, yeni bir sistemde nasıl örgütleyebileceği ve bunun için de merkezîyetçilikten kurtulmuş bir siyasal yapının, anayasada yer alması, bence gayet net bir biçimde bir ihtiyaç.

Dolayısıyla bunun adı federasyon olmayabilir ama federasyonla uniter devlet arasında bölgesel devlet diye tabir ettiğimiz, bölgelere yasama yetkisini veren—*tabii bunun da modaliteleri çok değişken olabiliyor*- ama hiçbir şekil-

de, tek bir yasama organının, merkezden bütün kanunları yapan bir güç olarak tasavvur edilmediği başka sistemi düşünmemiz lazım.

Bu bağlamı göz önüne almayan bir sistem tartışması, başkanlık da olsa, yarı başkanlık da olsa, parlamenter de olsa, zaten biraz boşuna bir tartışma oluyor.

Bir de şunu bilmemiz lazım: Başkanlık sisteminin olduğu ülkelerin büyük bir bölümünde de federasyonun yanı sıra, bir de iki meclis meselesi var. *-Sayın Çepni bu konuda çok eski tabirle muasırır- yalnız bizde şöyle bir kötü hatırası var iki meclisli ligin, kötü hatıra biraz 1961 Anayasası'ndan kaynaklanıyor. İkinci meclis, yani senato, demokratik ülkelerde özgürlüklerin, federatif yapının korunmasının filan bir güvencesi, merkezin gücünü bir şekilde kontrol etmenin bir aracı. Buna karşılık Türkiye'de 1961 Anayasası ile getirilen Cumhuriyet Senatosu özgürlüklerin güvencesi olmaktan ziyade, halkın seçtiği siyasi kadrolara duyulan güvensizliğin bir kurumu olarak getirildi. Dolayısıyla Mümtaz Soysal'ın da 1968 ve 69'da iki defa yayınlanan ve dört defa askeri mahkemede, 12 Mart zamanında, komünizm propagandasından mahkûm olmasına da neden olan, her defasında Askeri Yargıtay bozuyor, askeri mahkeme, sıkıyönetim mahkemesi hocayı yine mahkûm ediyor filan. Orada da bu konuyla ilgili bir alt başlık vardır "çoğunluk konusu" diye. 1961 Anayasası'nı belirleyen şey, demokratik seçimle işbaşına gelen çoğunluğun, özgürlükleri ortadan kaldıracığı korkusu değil.*

Biz bugün o korkuyu duyuyoruz, bugün o bakımdan Türkiye’de yeni bir noktadayız ama 1961 Anayasası’nı yapanların korkusu, seçimle işbaşına gelen çoğunluğun, Cumhuriyet’e zarar vereceği korkusuydu, yani devleti yıkacakları, devleti başka bir şeye dönüştürebilecekleri korkusu.

O yüzden, vesayet dediğimiz şey, devletin asıl sahiplerinin, bir şekilde, belli yerlerde, o yerlerden biri Anayasa Mahkemesi, biri Cumhurbaşkanlığı, birisi Milli Güvenlik Kurulu, diğeri Cumhuriyet Senatosu. Özellikle Cumhuriyet Senatosu içindeki, tabii senatörler ve kontenjanlar filan.

Bu nedenle biz bugün ikinci meclisi düşünmeliyiz. İki meclisli olmadan hakikaten demokrasiyi işletmek zor, belki de hatta mümkün değil. İki meclisliliği biz, Kürt sorunu başta olmak üzere bu bağlamda yerleşmenin bir uzantısı olarak ve demokrasinin güvencesi olarak, Türkiye’nin toplumsal çoğulculuğunun siyasal alandaki güvencesinin bir teminatı olarak düşünmeliyiz diye düşünüyorum. Bu konuyu burada bırakayım mı?

Toplumun sınıfsal yapısı Hitler’i yükseltti

Hitler rejimi ile ilgili bir şey söyleyeyim. 1919 Weimer Anayasası’nın bir 48. maddesi var. Duverger’in zaten yarı başkanlık tipolojisinde Weimer’ı da yarı başkanlık sistemleri arasında görüyor. Çünkü Almanya’da cumhurbaşkanı, Wimer Anayasası’na göre doğrudan halk tarafından seçili-

yor ve acayip yetkileri var: Başbakanı atamak, başbakanı görevden almak, meclisi feshetmek, kararname çıkartmak vs. Bir de bu 48. Maddede, kamu düzeninin bozulduğu ve bunun restore edilmesi için ihtiyaç duyduğu durumlarda, silahlı kuvvet kullanmaya kadar da varan bir yetkisi var. Bütün temel hak ve hürriyetleri kısmen veya tümüyle askıya alma yetkisi var. Zaten üst üste yapılan seçimlerde, Sosyal Demokrat Partisi'nin, Komünist Partisi'nin ve Nasyonal Sosyalist Partisi'nin, hiçbirinin hükümet kuramaması sonucunda, işte biraz da bu madde üzerinden bir diktatörlük rejiminin kurulmasının yolu açılıyor. Tabii toplumun sınıfsal yapısı da biraz Hitler'i ,yükselen Alman işçi hareketine ve komünist harekete, sosyalist harekete karşı desteklemeyi emrettiği için, öyle bir mecburiyet karşısında Hitler'in yükselişinin yolu da açılıyor.

Yalnız enteresan bir şey, Duverger'in fikrine göre, Alman Anayasası'ndaki bu sistem olmasaydı, yani yarı başkanlık niteliği taşıyan bu sistem olmasaydı Weimer Almanyası'nın çok daha önce çökmüş olacağı, yani bu sistem sayesinde biraz daha dayandığı diye bir görüşü var.

2. Tur Sorular

Ercan... : Parlamenter rejimin restore edilmesi için, parlamenter sistemin restore edilme şansının olup olmadığını merak ediyorum, acaba güçlenmiş parlamenter araçlarla ihlal edilebilir mi ya da korunabilir mi?

Sadi Yumuşak: Ben soruma cevap alamadım, sanki gü-rültüye gitti. Tekrarlarsam: Atatürk İnönü dönemini nereye oturtuyoruz, onun cevabını alamadım.

Celal Yıldırım: Levent hocama bir soru sormak istiyorum: Şöyle bir tablo ortaya çıksa: AKP 276 milletvekili çıkardı; Tayyip Erdoğan'ın beklentilerini hükümetle Tayyip Erdoğan'ı çatıştıran ne olabilir? Bu çerçevede AKP 275'in altına düştüğünde, bir koalisyon hükümeti söz konusudur, Cumhuriyet Halk Partisi hükümeti kuruyor, diğer iki parti—diyelim ki hayal- Cumhuriyet Halk Partisi'ni destekleme gibi bir durumdalar. Cumhurbaşkanı'nın ne tür yetkileri var, erken seçime götürme yetkisi var mı yok mu?

Gökhan Yerlikan : Seküler, otoriter özellikler gösteren bir kurucu sistemin, tırnak içinde “sağ yönleri” olan bir zihniyetin, -Tayyip Erdoğan'dan bahsediyorum- sizce gerçekten milliyetçilikle, devletçilikle, mezhepçilikle, demokrat, açık, insan merkezli başkanlık sistemi kurması konusu sizce mümkün olur mu?

Ertuğrul Çepni: Çift meclis konusunu tekrar ettikleri için, O konuda da bir şey söylemek istiyorum: 1961 Anayasası'nın getirdiği Cumhuriyet Senatosu kötü bir sonuç vermiştir ama bunun nedeninin yapılanma sonucu olduğu görüşünde, yalnız ben o görüşte değilim. Zafer Tunaya hocamız da sekiz sene sonra “Biz sulandırdık, istemiyorduk senatoyu, halk baskısı olduğu için zoraki alıştırdık” dedi.

Bu arada kendi siyasetçimiz Ali Fuat Başgil'in çok veciz bir söylemi var, onu paylaşmak isterim, çift meclisle ilgili der ki "Meclisin biri toplumun yüreğiysen eğer ikinci meclis beynidir" der. Çok veciz bir sözdür.

Bir kere demokrasi olsun, bu sistemler olsun, Hıristiyan kültüründen gelmiş sistemlerdir. Bence bu kadar şeye katılmamız lazım, gerekirse bizim yaratıcı olmamız lazım; daha iyisini, daha güzelini yaratabiliriz diye düşünüyorum, ben bu kadar rahat bakıyorum.

Hitler'le ilgili beni ilgilendiren tarafı şu: ben Weimer Anayasası'nı destekleyen bir kişi değilim. Weimer Anayasası'nın sonucu 1930 yılına gelindiğinde parlamentoda 28 tane parti vardır; Hitler o parti arasından çıkmıştır. Teşekkür ederim.

Tatyos Bebek: Ben konuşmayacaktım aslında, Ertuğrul Bey dedi ki "Bütün bu sistemler Hıristiyan kültüründen alınmıştır". Bir Hıristiyan olarak bu söylemi anlamlı ve doğru bulmuyorum. Bu zihniyet bizleri başka yerlere götürür.

2. Tur Yanıtlar

Prof. Dr. Oktay Uygun

Şimdi son sorudan başlayabiliriz, bu hep sorulur. Türkiye için parlamenter sistem diyoruz ama aslında İnönü dönemini nereye koyacağız? Atatürk ve İnönü dönemini, de-

mokratik hükümet sistemleri içinde değerlendiremeyiz, değerlendirmememiz gerekir. Nitekim Burhan hocanın da baktığı *Wikipedia*'daki hükümet sistemlerine göre ülkelerin sıralamasında mesela Çin gibi, Kuzey Kore gibi, Küba gibi ülkeler yer almaz, çünkü onlar çok partili sistemler değil, demokratik hükümet sistemleri kastedilerek yapılır. Bu ülkeler tek parti rejimleri olarak ayrı bir kategoridedir: hükümet sistemi dışında, devlet biçimi olarak ayrı bir yere konulur.

Türkiye'de tek parti rejimi, 1945 yılına kadar, İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar ki rejim, bir diktatörlüktür, otoriter bir rejimdir. Zaten demokratik olma iddiası, sadece, rejimin halka dayanması kaynağı bakımından, bir ilahi iradeye değil, halktan kaynaklanan bir rejim olduğu noktasındadır: Serbest seçimler yoktur, yargı bağımsızlığı yoktur, normaldir, çünkü Türk Devrimi'nin rejimidir. Nasıl Fransız devrimi demokratik bir devrim değilse, o reformları yapan hükümetler hiçbir şekilde demokratik değilse, tepeden inme yöntemlerle yapılmışsa, Türk Devrimi de, Rus Devrimi de, İran Devrimi de, tepeden inme rejimlerle, otoriter yöntemlerle temel ilkeleri yerleştirmişlerdir.

Parlamber sistemi nasıl restore ederiz

Dolayısıyla parlamber midir-başkanlık mıdır tartışması burada bir şey ifade etmiyor. 1945'ten sonra biz ne olduk, bunu tartışmamız lazım.

1945'ten sonra biz de başkanlık, yarı başkanlık diye adlandırabileceğimiz bir dönem yok; parlamenter sistemin iyi işlediği, kötü işlediği, aynı zamanda askeri vesayetin de uzun süre devam ettiği modellerdir.

İkinci olarak parlamenter sistemi nasıl restore ederiz, onunla nasıl devam edilir? Sanırım hiç kimse şunu söylemiyor: “bizim mükemmel bir parlamenter rejimimiz var, hiçbir arayış içine girmeyelim” diyen zaten yok. 1961 Anayasası'nda bu sıkıntıları gördük: Teknik kusurları yüzünden başımıza neler geldi; cumhurbaşkanı seçilemedi, koalisyonlar yürütülemedi, pek çok teknik kusuru vardı.

1982'nin de vardı; epeyce iyileştirmeler yapılmasına rağmen en önemli sorunumuz, anayasal düzeyde demokrasiyi yerleştirecek, çoğulculuğu-katılımcılığı yerleştirecek bir modelimizin olmayışındır. Bunlar olmadan hükümet sistemini tartışmak biraz lüks gibi duruyor.

Partilerin işleyişini demokratik kılabiliriz

O yüzden seçim sistemini-parti sistemini değiştirelim derken, önce bunu yapmamız lazım. Gerçekten Ankara'ya giden milletvekillerinin, milletin vekili olması lazım, parti başkanının iki dudağına bakan insanlar olmaması lazım. Seçim sistemi ile bunu büyük ölçüde yapabiliriz. Partilerin işleyişini demokratik kılabiliriz, gerçekten yerel örgütler merkezi belirler-etkiler.

Bun reformları yapmaya hangi parti yanaşıyor?

Bakın, hiçbir parti yanaşmıyor.

Bu ülkede 20 yıla yakın ön seçim zorunluluğu vardı, kimsenin aklına gelmiyor; Bu seçimde CHP yaptı, güzel ama yetmez, eğer gerçekten demokrasi istiyorsak, sadece ülke yönetimini demokratikleştirerek demokrasi kuran hiçbir ülke olmamıştır. Almanya, İtalya, Portekiz gibi, iki Dünya Savaşı arasında diktatörlüğe yönelen ülkeleri inceleyen siyaset bilimciler şunu gördüler: Sivil toplum kuruluşları demokratik olmadığı için bu ülkeler diktatörlüğe kaydı, yani dernekleriniz, sendikalarınız, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınız, partileriniz demokratik değilse, hatta aileniz demokratik değilse, siz ülke düzeyinde de demokrasiyi kuramazsınız.

Bizim apartman yönetimlerimiz bile demokratik değil, niye?

Hiç ilgi göstermeyiz, emekli bir asker gelir yönetir işte!

Bu mantıkla demokrasiyi kuramayız. Yerelden başlayacağız, mahalleden başlayacağız, aileden başlayacağız, bunun yollarını arayacağız.

Burhan hocaya son bir örnek vereyim, başkanlık sisteminde hep ne düşünüyoruz?

“Başkan Amerika’da süper güç, bütün yargıçları atar” doğru atıyor ama ben de senato alt komitesinin siyah bir yargıcın atanması ile ilgili kayıtlarını internette okudum, hukuk “felsefesi dersinde” onu örnek olarak kullandığım için, çok şaşırdım.

Tabii ki o yargıcın verdiği bütün kararlar inceleniyor ama konu sadece liberal midir, muhafazakâr mıdır tartışması değil; büyük bir akademik ciddiyetle incelemişler, yani federal bir sistem olduğu için, bu yargıç, eyaletlerin yetkisinin artırılmasından mı yana, federal yönetimin yetkisinin artırılmasından mı yana? Ekonomiye devlet müdahalesini nasıl karşılıyor, bu tür teknik şeye girmişler ve daha sonra başkan yardımcısı olan All Gore çıkıp “Bu adamı yargıç yapmamalıyız” diyor, en önemli argümanı da şu: “Bu yargıç anayasanın üstünde birtakım doğal hukuk ilkelerine inanıyor. Anayasayı değil, o ilkeleri uygulayacak, yargıç olduğunda” deyip reddini istiyor. Bir oy farkla yargıç atanabiliyor, tabii All Gore, Amerikan Anayasası’nı açıp baksa kurucu babalar orada demiş “Birtakım ilkeler var ki bunlar tartışılmaz, Tanrı tarafından konmuş her insan eşit doğar, özgür doğar vs.” ama aradan çok zaman geçtiği için anayasanın üstündeki o ilkeler unutulmuş.

Şunu demek istiyorum, biz çok yüzeysel bakıyoruz: Başkan aslında hiçbir şey yapamaz, senatonun onayı olmadan hiçbir şey yapamaz. Senatonun onayı basit bir onay değildir. Biz de RTÜK üyelerini meclis seçiyor, nesini tartıştı? Hiçbir şeyini tartışmadı. Partiler kendi kontenjanlarını buldular, kimse tartışmadan onlar atandı. Bizim yüksek yargıçlarımız da öyle, kamuoyu bunların geçmişte ne kararlar verdiğini bilmiyor. Öyle bir komisyon kursak parlamentoda, aylarca didik didik etseler bu insanların yaşamını; nerede ne karar vermiş, neyi savunuyor. Çıkıp kendini o komite önünde

savunmak durumunda kalsa, o zaman gerçekten liyakatli insanlar, nitelikli hukukçular atanabilir, ama bizim böyle bir geleneğimiz yok, bunu arayan bir toplum da yok, talep de etmiyoruz, yani Şark usulüyle, Garp usulü bir modeli uygulamaya çalışacağız, pek doğru gelmiyor bana.

Prof. Dr. Levent Köker

Celal Bey'in sorusu da o yüzden hoş bir soru. Şimdi 7 Haziran'dan sonra 276 ve altında kalırsa—*ben o rakamları değiştireyim isterseniz, 330 olsun-* 400 bence herhalde mümkün değil de çok olağanüstü, yani hile olması lazım anca, yani 400 çıkarsa...-

Bu durumda ne olur sorusuna, işte en baştaki sunuşumda işaret etmeye çalıştım; o dört parametreye bakarak cevap verebiliriz.

Birincisi, anayasanın gerçek durumu nedir, yani anayasa cumhurbaşkanına hangi yetkileri veriyor? Aslında anayasa cumhurbaşkanına, siyasi karar alma süreçlerinde etkili olabilecek hemen hemen hiçbir yetki vermiyor, yani yargıçların atanması için yetki veriyor, doğru ama mesela Anayasa Mahkemesi'nin 17 yargıcından 14'ünü atıyor ama bu 14'ün sadece 3'ünü kendi bildiği gibi atayabiliyor. Tabii onun da belli şartları var, belli özelliklere haiz olan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasından atayabiliyor ama geriye kalan üyeler Yargıtay tarafından aday göste-

riliyor, barolar tarafından aday gösteriliyor veya Danıştay tarafından aday gösteriliyor ve onların arasından seçerek atayabileceği üyeler.

Cumhurbaşkanının yetkileri anayasada belirli

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na üye atayabiliyor, tabii bunları değiştirebilirdik, yani bu konuda başka sistemleri benimseyebilirdik. Benim hep aklıma gelen mesela 1961 Anayasası'nın askeri müdahaleden sonra değiştirilmiş biçimiyle değil de önceki hali. Mesela bir Yüksek Hâkimler Kurulu ayrı, Savcılar Yüksek Kurulu ayrı; Yüksek Hâkimler Kurulu 18 üyeden oluşuyor, 6'sını parlamento seçiyor, 3'ünü Millet Meclisi, 3'ünü Cumhuriyet Senatosu seçiyor, öbür 6'sını Yargıtay üyeleri seçiyor, öbür 6'sını da Türkiye Büyük Millet Meclisi, pardon öbür 6'sını da yargıçlar kendileri seçiyorlar. Böyle bir sistemi vardı 1961 Anayasası'nın ama 12 Mart müdahalesi ile bunu değiştirdiler ve bürokratik, daha bürokratik bir mekanizmaya dönüştürdüler.

Neyse, ben konuyu dağıtma eğilimindeyim.

Cumhurbaşkanının yetkileri anayasada belirli, dolayısıyla o yetkiler çerçevesinde baktığınız zaman Burhan hocanın da söylediği üzere, daha baştan beri gelen bir anayasaya aykırılık durumu var. Bugün ortaya çıkan anayasa tanımazlık meselesini zaten Sayın cumhurbaşkanının kendisi de kabul ediyor ki en başta siz söylediniz, "Parlamenter sistem

bekleme odasında” demek, zaten 7 Haziran’a kadar bekleme odasında demektir.

Anlaşılan 8 Haziran’daki sonuca göre sayın cumhurbaşkanı parlamenter sistemi, bekleme odasından çıkarıp yürürlüğe koymak zorunda kalabilir. Başkanlık sistemi doğrultusunda bir anayasa değişikliği yapılamıyorsa, hele Ak Parti tek başına hükümet kurmakta da zorlanıyorsa, bence 280-290 milletvekili bile kritik bir sayıdır ama 340-350 filan olursa, o zaman parlamenter sistem bekleme odasında yok, artık o başka bir yere yollanmak üzere başkanlık önerisi gelir.

Tabii şunu da bilmeden konuşuyoruz, şimdi Ak Parti seçim beyannamesini açıklayacak ve başkanlık sistemi bu beyannameye yer alacak” dedi hem sayın başbakan hem sayın cumhurbaşkanı:

“Tamamını okumadım” haksızlık etmeyeyim, “tamamını okumamış, o bölümü okumuş!” ve diyor ki—oldukça ayrıntılı yazmış- “Ben de kendi fikirlerimi beyan ettim” diyor. Kelimeler benim hafızamda hemen hemen doğru kalmış zannediyorum, ayrıntılı bir başkanlık önerisi yazılmış beyannameye, öyle söyledi. Dolayısıyla bekleyelim bakalım bu ayrıntılı başkanlık önerisi içinde ne var. Burada benim garibime giden, eğer bu başkanlık önerisiyse, başkanlık sisteminde başbakan olmaz, böylece Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tarihinde ilk defa bir başbakan seçime girerken “Seçin ki ben ortadan kaybolayım” diye propaganda yapacak ki, bu da enteresan bir şey! Yani kendi kendisini yok etmek üzere ama beklemek lazım; başkanlık sistemi ayrıntılı ya-

zılmış ve muhtemelen cumhurbaşkanının da değerli katkılarının olduğu bu öneriyi görmemiz lazım, bunu görelim, çünkü bakarsınız yarı başkan da çıkar. Anayasanın gerçek durumu bu işi mümkün kılmıyor, siyasi geleneklerimiz de bunu mümkün kılmıyor.

Katılımcı (1): Ben bir şey söyleyebilir miyim? Demirel'in yaptığı bir operasyon vardı, hatırlarsanız. 28 Şubat 1998'di galiba, yanılmıyorsam, Çiller'le Erbakan yer değiştireceklerdi, hükümet kurma görevini sanıyorum Mesut Yılmaz'a vermişti, Erdoğan'ın benzer bir operasyonu yapması mümkün mü?

Prof. Dr. Levent Köker: Ben yanlış hatırlamıyorsam 1995 seçimlerinden sonra Doğru Yol Partisi ile Anavatan Partisi bir Anayol hükümeti kurdular, fakat o Anayol hükümetinin güven oylamasında rahmetli Ecevit'in tabiriyle “çekin-ser oylar” hesaba katılmadan hükümete güvenoyu verildiği anlaşılıyor. “Evet” diyenler fazla, “hayır” diyenler az ama toplantıya katılanların yarısından 1 fazlası “evet” dememiş, çünkü bazıları “çekin-ser” oy kullanmış. O yüzden Mustafa Kamalak, -o tarihte Refah Partisi milletvekili- Anayasa Mahkemesi'ne bu güven oylamasının iptali istemiyle gitti ve Anayasa Mahkemesi de bence biraz yetkilerini zorluyor. Çünkü meclis kararları Anayasa Mahkemesi'nin denetimi dışındadır, ancak fiili iç tüzük değişikliği niteliğinde gördüğü meclis kararlarının denetliyor ve sonunda bu güven oy-

lamasını da iptal etti. Fakat bu da başbakanın, hükümetin istifası sonucunu gerektirir miydi, hukuken tartışabilirsiniz ama tabii normal olarak aslında hükümetin çekilmesi gerekirdi, çünkü güvenoyu alamamış oluyor.

Onun arkasından Refah Yol hükümeti kuruldu ve Refah Yol hükümeti de bayağı bildiğimiz müdahale gibi bir şeyle, işte gazeteci diliyle, post modern darbeye istifa etti. İstifa edince hükümet kurma yetkisini kime verecek? Cumhurbaşkanı, hükümet kurma yetkisini parlamentoda güvenoyu alma çoğunluğu kimde olabilir, bir şekilde kendisi bu konuda ikna olacak ki o çoğunluğu sağlayabilecek olan kişiye verecek. Bir tek parti üstünlüğü yoksa ki o dönemde yoktu 1995'te, sonra 1999 seçimlerinde falan. Dolayısıyla orada o bir Demirel operasyonu muydu, yoksa zaten 28 Şubat dolayısıyla, zaten hükümet gitmişti.

Katılımcı (2): Yani erken seçime götürme hakkı yok.

Prof. Dr. Levent Köker: Yok yok, ona gelecektim ben ama cumhurbaşkanının Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerini yenileme yetkisi var tabii, ama şöyle var: Bir hükümet istifa eder, 45 gün içinde yeni bir hükümet kurulamazsa o zaman meclis başkanına da danışarak Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerini; demek istediğim de buydu.

Cumhurbaşkanının Duverger'in kriteri yarı başkanlık olabilmesi için, siyasi süreçte etkili olabilecek yetkilerinin olabilmesi için bazı yetkiler; meclisin feshi, kararname çı-

karma gibi yetkilerin herhangi bir kayıt kuyut altında olmadan tek başına cumhurbaşkanı tarafından kullanılabilir yetkiler olması lazım.

Bunlar bizim anayasamızda yok, atama yetkileri doğrudan doğruya siyasi süreçte çok büyük etkiler yapabilecek yetkiler değil, benim anlayabildiğim kadarıyla. Türkiye'nin siyasi gelenekleri de, bu Ak Parti iktidarlarına kadar, başkanlık veya yarı başkanlık gibi bir sistemin fiili olarak Türkiye'de yerleşmesine aslında engel. Burada tabii Atatürk ve İnönü dönemleri bir istisna gibi duruyor. Aslında bunu çok daha geniş bir Türkiye tarihi bağlamında, modernleşme dönemi gibi ele almak da gerekir ama o bizim işimizi iyice uzatır.

Türkiye'yi memurin sınıfı, yani bürokratik oligarşi yönetti

Kabaca söyleyeyim, Atatürk ve İnönü dönemleri, özellikle tek parti dönemi 1920'de başlayan bir süreçte aslında bir kırılma noktasıdır. Aslında 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılırken Büyük Millet Meclisi'nde hâkim olan fikir ve anayasaya damgasını vuran fikir, Türkiye'yi bugüne kadar hep bizim memurin sınıfı, yani bürokratik oligarşi yönetti, şimdi hazır olağanüstü yetkilere de haiz olduğumuzu kabul eden, kurucu nitelik taşıyan bir meclis olduğumuzu da kabul ettiğimize göre, halkın kendi kendisini bizzat

ve bilfiil yönetebileceği bir sistem kuralım diyorlar ve ilere ve nahiyelere kamu tüzel kişiliği veren, yani özerklik veren bir anayasal yapı yerleştiriyorlar; biraz Sovyet sisteminden mülhem, Sovyet sistemini İslam'a tercüme edip Şura sistemi: "Meşveret zaten Kuran'ın da emridir" filan diye öyle bir İslami kültürel bağlam içinde de- belki Sayın Çepni buradan bir ilham alabilir-, mesela Namık Kemal de parlamentarizmi savunur, Yeni Osmanlılar, meşveret İslami bir esastır; bunu tırnak içinde "gâvur"dan almak değil de; laf oraya gelmişken onu da parantez içinde söyleyeyim: demokrasinin bir Hıristiyan işi olduğunu çok ünlü bir Amerikalı siyaset bilimcisi zaten yazmıştır, Seymour Martin Lipset'tir, ama Hıristiyan, her Hıristiyan değil Sevgili Tatyos; beyaz Anglosakson ve Protestan Hıristiyanların işidir! Ve Katolik dünya demokrasiyi işletemez, yani İspanyol sömürgelerinde ve İspanyol kültüründe, Latin kültüründe demokrasi değil otoriter gelenek hâkimdir. Sonra mesela bazı siyaset bilimcileri, bu başkanlık sistemiyle ilgili yazarken, İngilizcede bir tabir var accountability, Türkçeye de tercüme edemiyoruz, İspanyolcaya da tercümesi yokmuş, çünkü yöneticiden hesap sorma, onun hesap verebilirliği gibi, yani adamı sığaya çekmeye ne diyeceksiniz? Hesap verebilirlik, verilebilirlik; böyle birtakım şeyler açıklamak zorunda kalıyorsunuz, bunun İspanyolcası da yok; bunda da en ileri giden *Medeniyetler Çatışması* ile Samuel Phillips Huntington oldu, Ona göre "bazı medeniyetler demokratikleşemezler: İslam medeniyetleri de onlardan birisidir."

Mesela Huntington'a göre Ortodoks medeniyeti de demokratikleşemez. Konfüçyanizm de demokratikleşemez filan, böyle bir şeyi var. Galiba Türkiye'nin tarihsel serüveninde 1876 Anayasası'nı yapanlar aslında bürokratlar, dolayısıyla aslında bizim parlamentarizmimizin kökeni İngiltere'deki gibi sınıfsal bir yapıya ve sınıfsal bir çatışma ve mücadelenin siyasi alana yansımaya dayanmıyor, Tanzimat paşaları, bürokrasi "Padişah bize niye sormadan yapıyor bu işleri", yani "bize sorsun" diyorlar. Dolayısıyla bunun toplumsal zemini de yok.

Buradan sistem tartışmamızın ilgili yerlerine geçecek olursak: Mesela Amerika Birleşik Devletleri'nde o kadar çok çoğunluk istibdadından, yani majority tiranlığından ürkererek, bir kuvvetler ayrılığı ve fren-denge meselesi üzerinde kurucu ataların vurgu yapmasının önemli sebeplerinden birisidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin toplumsal yapısında, Avrupa'daki bazı fren ve denge mekanizmalarının olmayışı, yani Avrupa'da aristokrasinin ve kilisenin krala karşı—dolayısıyla merkezi otoriteye karşı- dengeleyici şeyler, Amerikan toplumunda yok. Amerikan toplumunda "Bir adam bir oy" dediğiniz zaman, çoğunluğun her dediğini yapabileceği bir yapıya doğru gider.

Şimdi bizim meselemiz: Bizde sınıf yok, yani halkçılık prensibiyle Mustafa Kemal ve arkadaşlarının söylediği şeyin aslında, sosyal realitede bir karşılığı da var. Anadolu toplumuna baktığınız zaman böyle bir proleterya-burjuvazi çatışması veya bir aristokrasi-halk çatışması görmüyor-

sunuz. Onun yerine mesela, Almanya'da Weimer dönemi anayasasının içinde Frankfurt Okulu'nu kuranların, onların içindeki anayasacıların Franz Leopold Neumann, Otto Kirschheimer filan gibi isimlerin, 1930'larda yazdığı gibi: "Kuvvetler ayrılığı yasama, yürütme, yargı birbirinden ayrı ama yasamada burjuvazi ile aristokrasi var, yargı aristokrasinin, yürütme de aristokrasinin elinde, proletarya bu sistemin neresinde?"

Dolayısıyla, kuvvetler ayrılığının sınıfsal bir analizi var. Şimdi bizde de buna benzer bir analizi bir tek 1920'de yapıyor adam, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu ortaya koyan Encümen-i Mahsus'un sözcüsü, diyor ki "Bizde de sınıflar var ama bizdeki sınıflar burjuvazi-proletarya gibi değil, memurin sınıfı ile halk. Dolayısıyla bizim derdimiz kuvvetler ayrılığı değil, halkı egemen kılmaksa, o zaman memurin sınıfını nasıl tasfiye eden bir idare tarzı kuracağız?" Atatürk ve İnönü dönemi aslında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti dönemini, bürokrasi, eşraf ve büyük toprak sahiplerinden oluşan bir koalisyon gibi görürseniz; bizde siyasi partiler bu koalisyonun dağılmasıyla çıkıyor ve tabii bu çok basitleştirilmiş ve şematik bir şey.

Bugün o toplum yapısından çok daha farklı ve karmaşık bir yapıdayız ama hangi sınıfsal temelde siyasi partilerimiz farklılaşıyor diye sorarsak, o zaman gene de çok net bir şey söyleyemiyoruz.

Biat ve bunun bir İslami kişilikle birleşmesi

Maalesef Adalet ve Kalkınma Partisi'nin önerilerini tartışmak zorundayız, çünkü Cumhuriyet'in tek parti döneminde kurmak istediği bir hegemonya var, yani yeni bir ulus devlet yaratırken, onun ideolojisine uygun bir siyasal bilinç ve siyasal kimlik oluşturma fikri var, bunun da temeli Türklük, yani Türk milliyetçiliği. 12 Eylül bunu, işin içinden başka türlü çıkamadığı için ideolojinin sahiplerini hapse atmakla birlikte, Türk-İslam sentezciliğini, anayasal siyasal bir rejim haline getirmekle çözmek istedi. Vardığımız yer, bayağı ciddi anlamda, siyasal İslamcı bir hegemonik siyasal kültürün oluştuğu noktadır ve başkanlık sistemi bu bağlamda önümüze geliyor.

Ayşe Candaş'ın söylediği o biat kültürü, Mehmet Metiner'in öfke dolu, sözleriyle dalga geçebilirsiniz ama o hegemonyayı kuran unsurların içinde çok ciddi bir karşılık buluyor: Bir dahaki sefer aday olmaz ama o şekilde konuşmamakla birlikte aynı düşünceyi paylaşan milyonlarca insan var.

Dolayısıyla bir biat ve bunun bir İslami kişilikle birleşmesi: Etyen Mahçupyan da öyle söylüyor zaten "Yolsuzluk da var ama öbür taraftan bir de Müslümanlık da var" daha doğrusu İslamcılık var, "Bunu yiyorsa Müslüman adam yiyor!" gibi de söyleyebilirsiniz veya başka bir şey.

Böyle bir hegemonyanın nasıl kırılabileceğinin yollarını da düşünmemiz lazım. Bu sistem tartışması biraz şey, çok uzun konuştum kusura bakmayın.

Düzenleyen Kurumlar ve Moderatör

Adil Demirci (Moderatör): 1949 yılında Gaziantep’de doğdu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni bitirdikten sonra serbest avukat olarak çalışmaya başladı. Halen mesleğini sürdürmektedir. TÜSES yönetim kurulu, KÜYEREL kurucu ve yönetim kurulu üyesi.

Friedrich-Ebert-Stiftung (FES)

Sosyal demokrasinin fikirlerine ve temel değerlerine bağlı, kamu yararına çalışan, özel, bağımsız ve kültürel bir kuruluştur

Demokrasiyi, sosyal adaleti ve kalkınmayı, dünya çapında teşvik etmek, barışa ve güvenliğe katkıda bulunmak, uluslararası dayanışma düşüncesini güçlendirmek, küreselleşmeyi dayanışma içerisinde şekillendirmek ve Avrupa Birliği’nin genişlemesini ve derinleşmesini desteklemek FES’in uluslararası çalışmalarının temel belirleyici hedefleridir. FES bu doğrultuda 100’den fazla ülkede ve Almanya’da faaliyet göstermektedir.

Sivil toplum örgütleri, Üniversiteler ve araştırma enstitüleri, sendikalar, meslek odaları, dernekler, Parlamento ve bakanlıklar, yerel yönetimler, medya temsilcileri, ayrıca uluslararası örgütler, FES'in Türkiye'de birlikte çalıştığı kuruluşlardır. FES 25 yıldır Türkiyeli partnerleriyle birlikte Türkiye'de atölye çalışmaları, seminerler, sunumlar ve uluslararası konferanslar düzenlemekte, deklarasyonlar yayınlamakta ve bilimsel araştırmalara destek vermektedir. Bunları sadece Ankara ve İstanbul'da değil, Türkiye'nin diğer pek çok küçük ve orta büyüklükteki ilinde ve ilçesinde de gerçekleştirmektedir.

Hukuki Statü

Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye'de, Türk Dernekler Kanunu'na tabi tutularak yabancı temsilcilik olarak sicile kaydedilmiştir. Böylece hem Alman hem de Türk resmi mercilerine karşı bir yükümlülüğü bulunmaktadır. Faaliyetleri ve mali durumu düzenli bir şekilde denetlenmektedir. FES, Türkiye'deki temsilciliği aracılığıyla, 25 yıldan uzun süredir Türkiye ve Almanya'da kendilerini çalışmalarına adanmış insanların ve sivil toplum kuruluşlarının diyalogunu ve işbirliğini teşvik etmektedir.

Küresel ve Yerel Düşünce Derneği (KÜYEREL)

KÜYEREL (Küresel ve Yerel Düşünce Derneği), Aralık 1995'te "Küyerel Düşünce Grubu" olarak kuruldu. "*Küresel düşünüp yerel davranmak, yerel düşünüp, küresel davranmak*" ilkesinin değişen dünya koşullarında anlamlı hale geldiği düşüncesinden hareketle "*Küresel*" ve "*Yerel*" kelimelerinin kısaltılmışı olan "KÜYEREL" Grubun adı olarak belirlendi.

Bir düşünce kuruluşu olan KÜYEREL; sosyal, ekonomik, siyasal, felsefi, kültürel konularda düşünce üretilmesine ve geliştirilmesine, kamuoyu ile paylaşılmasına, böylece toplumda demokrasi bilincinin ve kültürünün yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmayı amaçlıyor. KÜYEREL bu doğrultuda çalışmalar yapan kişi ve kuruluşlarla işbirliği yaparak, bu çalışmaların yaygınlaştırılması, ülkenin ve dünyanın değişimine düşünsel katkıda bulunacak olan kişilerin tezlerinin ve düşüncelerinin tartışılacağı düşünsel etkinlikler düzenliyor.

Demokrasinin kurumsallaşması için; evrensel insan hakları ve hukuk normlarının hiçbir şart öne sürülmeden uygulanmasını sağlanması için çalışmak;

Değişen dünyaya, teknolojilere ve doğurduğu sorunlara yeni bakış açıları, çözüm önerileri getirmek;

Kendi tarihiyle yüzleşebilmeye, demokrasinin kurumsallaşmasına ve demokrasi kültürüne katkı sağlamak; Demokratik fikirlere, kişi ve kurumlara alan yaratmak, de-

mokratik kültürü güçlendirmek için, otoriter demokrasiye katılımcı, müzakereci demokrasinin kurum ve kurallarıyla işlemesine, bu zihniyet dönüşümüne katkıda bulunmak.

KÜYEREL, 1995-2000 yılları arasında Küyerel Yayınları olarak felsefi konu ağırlıklı 16 kitap yayınladı. 1995- 2015 yılları arasında değişik konu başlıkları altında 65 konferans, sempozyum düzenledi. Bu çalışmalar, Friedrich Ebert Stiftung (FES), Roza Luxemburg Stiftung (RLS), Açık Toplum Vakfı, National Democratic Institute (NDI) Bilgi Üniversitesi, Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV) Türkiye Ekonomik, Sosyal Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) ile ortak çalışma ve destek olarak gerçekleştirildi.

KÜYEREL altında yürütülen çalışmaların daha da derinlik kazanabilmesi, genişletilerek daha verimli devam edebilmesi için kurumsallaşmanın kaçınılmaz olduğu bir noktaya gelindi. Bu ihtiyaca binaen Mayıs 2010'da "Küresel ve Yerel Düşünce Derneği" (Küyerel) kuruldu.

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES)

Çoğulcu demokrasinin bütün kurum ve kuralları ile işlediği, bireyin ve toplumun refahı, huzuru ve mutluluğunun sağlanmasına yönelik bir toplum düzeninin kurulup güçlendirilmesine katkıda bulunmayı amaçlar. **TÜSES**, temel hak ve özgürlüklere dayalı çağdaş nitelikli ulu-

sal, laik, demokratik, katılımcı bir sosyal hukuk devletinde insanın ve onun emeğinin en yüce değer olduğu inancının toplumda yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını hedefler. **TÜSES**, bu amaçlarla, Türkiye'nin sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve yönetsel konuları üzerinde gereken inceleme ve araştırmaları yaparak, sonuçlarını kamuoyuna ve yetkili veya ilgili çevrelere duyurarak, ülkenin sorunlarının hafifletilmesi veya çözümlenmesine katkıda bulunmasını öngörür.

Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV)

1994 yılı sonunda İstanbul'da kuruldu. Kuruluşunda yurt içinden ve yurt dışından yüzün üzerinde bilim adamı, sendikacı, milletvekili, siyasetçi, sanatçı ve çeşitli mesleklerden kimse yer aldı. Kuruluşundan sonra da birçok değerli isim SODEV'e katıldı ve halen katılmakta.

Vakfımız, amaçlarımızı paylaşan herkesin maddi ve manevi desteğine açıktır. Vakfımızın gelişmesi ve kurumsallaştırılması, her kesimden gelecek gönüllü katkılar ile gerçekleşmektedir.

Vakfımız yurdumuzun birçok ilinde temsilcileri aracılığıyla çalışmalarını sürdürmektedir. İstanbul merkez olmak üzere, Ankara, İzmir, Trabzon, Adana, Mersin, Bursa, Balıkesir'deki temsilcilerinin çabasıyla yoğun bir faaliyet göstermektedir.

VAKFIN AMAÇLARI

- Toplumumuzda çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin bütün kavram, kural ve kurumları ile yerleştirilmesi,
- Emeğe, insana ve doğaya saygı anlayışının yaygınlaştırılması,
- Özgürlük, eşitlik, dayanışma, adalet, barış ve dürüstlük gibi değerlerin tüm insanların ortak anlayışı olarak benimsenmesi,
- Sosyal devletin ve demokrasinin geliştirilmesi için çalışmalar yapmaktır.

Editör'den

Hüseyin Çakır

FES, KÜYEREL, SODEV ve TÜSES, Nisan 2011'de ortak çalışma yapmak için bir araya geldi. Ekim 2011'den bu yana etkinlikler yapıyor. Bu süre içinde, Türkiye'nin temel sorunlarına ilişkin, ulusal ve uluslararası konferanslar düzenlendi. Bu kitap bu çalışmalardan birini ürünü olarak sizlere sunulmuştur.

2011-2015 döneminde dört kurum: FES, KÜYEREL, SODEV ve TÜSES'in yaptıkları ortak çalışma:

1. Yeni Anayasa Yolunda; Almanya, İspanya, Güney Afrika ve Polonya'dan Anayasa Yapma Deneyimleri"

(15 Ekim 2011, İstanbul)

Birinci Oturum:

Almanya ve İspanya'da Anayasa Yapım Süreci Deneyimleri

Moderatör: Şirin Payzın

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Hans-Peter-Schneider/Fedaralizm Araştırma Enstitüsü Başkanı.

Prof. Dr. Carles Viver/İspanya, Barselona Üniversitesi

Türkiye'den Yorumcu: Prof. Dr. Mithat Sancar/Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi öğretim üyesi.

İkinci Oturum:

Güney Afrika ve Polonya'da Anayasa Yapım Süreci Deneyimleri

Moderatör: Balçiçek İlter

Konuşmacılar:

Albie Sachs/Güney Afrika, Anayasa Mahkemesi Eski Başkanı

Prof. Mirosław Wyrzykowski/Polonya, Anayasa Mahkemesi Eski üyesi.

Türkiye'den Yorumcu: Prof. Dr. Turgut Tarhanlı/Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Özgürlükçü Anayasa Platformu

2. Yeni Anayasa Yolunda BİZ (31 Mart 2012, İstanbul)

Birinci Oturum:

Moderatör: Bekir Ağırdır.

Konuşmacılar:

Yasemin Öz/Amargi Kadın Akademisi

Mehmet Tarhan/Sosyal Politikalar Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği)

Ali Rıza Keleş/Alternatif Bilişim Derneği

Ahmet Kemal Şenpolat/HAYTAP Hayvan Hakları Federasyonu

Murat Demirok/Altınokta Körler Derneği

İkinci Oturum:**Moderatör:** Belma Akcura.**Konuşmacılar:****Rober Koptaş**/Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni**Hasan Alper Tanyel**/(Mülteci Derneği**Abdullah Cıstır**/İzmir Romanlar Derneği**Emrah Kırımsoy** /Gündem Çocuk**3. Avrupa Birliği: Ama Nasıl? Sosyal Demokrat/Sol Bakış** (31 Mayıs 1 Haziran 2013, İstanbul) (*Bilgi Üniversitesi, FES, KÜYEREL, SODEV, TÜSES organizasyonu*)**Sunum:** Dr. Nils Schmid/ Baden Württemberg Eyaleti Başkan Yardımcısı ve Sosyal Demokrat Parti Başkanı.**Moderatör:** Aydın Cıngı.**Konuşmacılar:****Dr. Ernst Hillebrand**/Almanya**Dr. Glenn Gottfried**/İngiltere**Prof. Dr. Zoltan Pogasta**/Macaristan**Prof. Dr. Anna Triandafyllidou**/Yunanistan**Prof. Dr. Ayhan Kaya** / Türkiye**ATÖLYE ÇALIŞMALARI (31 Mayıs 2013, İstanbul)****1. Atölye: Çoğulculuk ve İnsan haklarından Yana Avrupa****Moderatör:** Doç. Dr. Esra Arsan.**2. Atölye:** Sosyal ve Dayanımcı Avrupa**Moderatör:** Bekir Ağırır.

Atölye Sonuçlarının Paylaşılması ve Forum Tartışmaları (1 Haziran 2013, İstanbul)

Moderatör: Hüseyin Çakır.

Sunumlar:

Bekir Ağırdır/Esra Arsan.

4. Katılımcı Belediyecilik–İyi Örnekler: Panel (27 Eylül 2013)

Moderatör: Onur Eryüce

Konuşmacılar:

İdris Lütfü Melek/Çamlıhemşin Belediye Başkanı

Yılmaz Topaloğlu/Hopa, eski Belediye Başkanı

İkbal Polat/Bursa Nilüfer Belediyesi

Bülent Kösmen/Seferihisar Belediyesi

5. Türkiye'nin Demokratikleşmesi için, Yeni Seçim Sistemi- Tartışmalar ve Öneriler (16 Kasım 2013)

Birinci oturum:

Moderatör: Mihael Meier/Friedrich Ebert Stiftung

Türkiye Temsilcisi

Konuşmacı:

Prof. Dr. Wolfgang Zeh/Almanya, eski Bundertag Genel Sekreteri

İkinci oturum:

Moderatör: Ercan Karakaş- CHP PM üyesi

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Seyfettin Gürsel/Bahçeşehir Üniversitesi
Meral Danış Beştaş/BDP Hukuk ve İnsan Haklarından
Sorumlu Eş Başkan Yardımcısı
Adil Gür/A&G Araştırma
Yrd. Doç. Burak Cop/İstanbul Kültür Üniversitesi

6. Cumhurbaşkanlığı Seçiminin, Parlamenter Sisteme Etkileri (30 Mayıs 2014)

Birinci Oturum:

Moderatör : Mehmet Durakoğlu

Konuşmacılar:

Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu/Marmara Üniversitesi öğretim üyesi

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan/Kadir Has Üniversitesi öğretim üyesi

Prof. Dr. Sibel İncoğlu/Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi

İkinci oturum:

Moderatör: Etem Cankurtaran

Konuşmacılar:

İdris Şahin/AK Parti Milletvekili)

Atilla Kart/CHP Milletvekili)

Faruk Bal/MHP Milletvekili

Bengi Yıldız/HDP Milletvekili

7. Başka Bir Türkiye İçin Ekonomi Alternatifi (28 Şubat 2015)

Moderatör. Meliha Okur—Gazeteci

Konuşmacı:

Doç. Dr. Selin Sayek Böke/CHP Parti Meclisi üyesi

8. Teröristlerle Konuşmak "Çözüm Süreci'nin nere-sindeyiz?" (2 Nisan 2015)

Moderatör. Seyfi Öngider

Konuşmacılar:

Jonathan Powell/Toni Blair'in Kuzey İranda sorunu çözümü danışmanı

Cengiz Çandar/Gazeteci

9. Nasıl Bir TÜRKİYE İstiyoruz? Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Parlamenter Sistem Tercih (4 Nisan 2015)

Moderatör. Av. Adil Demirci

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Levent Köker/Atılım Üniversitesi öğretim üyesi

Prof. Dr. Oktay Uygun/Maltepe Üniversitesi öğretim üyesi

10. Küresel Adalet ve İnsan Hakları (30 Ağustos 2015)

Moderatör: Doç.Dr. Ayşen Candaş/Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi

Konuşmacı:

Prof. Dr. Thomas Pogge/Yale Üniversitesi öğretim üyesi

11. Nasıl Bir TÜRKİYE İstiyoruz? Kimi, Neyi, Niçin Seçiyoruz (2 Mayıs 2015)

Moderatör: Mehmet Ural

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu/Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi

Bekir Ağırdır/KONDA Genel Müdürü

12. “Nasıl Kazandılar, Niçin Kaybettiler? Seçim sonuçlarının siyasal yaşama yansımaları” (10 Haziran 2015)

Moderatör/Prof.Dr. Ahmet İnsel/Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi

Konuşmacılar:

Vural Çakır/İPSOS Başkanı

Necati Özkan/Avrupa Siyasi Danışmanlar Derneği Başkanı

Mehveş Evin/Gazeteci

13. 7 Haziran – 1 Kasım Kim Kazandı? Kim Kaybetti?

(4 Kasım 2015)

Moderatör: Prof. Burhan Şenatalar/Bilgi Üniversitesi öğretim üyesi

Konuşmacılar:

Bekir Ağırdır/KONDA Genel Müdürü

Prof. Ersin Kalaycıoğlu/Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi

Dört Kurumun 2015 yılına kadar yapmış oldukları yukarıdaki konulardaki çalışma benzeri etkinlikler, içeriği ve araçları zenginleştirilerek 2016 yılında da devam edecek. Evrensel demokratik değerler: İnsan hakları, bireysel hak ve özgürlükler, evrensel hukuk, her anlam ve düzeyde eşitliğin derinleşmesine katkıda bulunmaya elimizden geldiğince devam edeceğiz.